

Neoliberalizmin Laboratuvarında Direniş: Şili Kışı'nın Penguenleri

Esra Akgemci, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi,
e-posta: eakgemci@gmail.com.

Özet

Neoliberal ekonomi politikalarının ilk kez denendiği Şili'de 2006 ve 2011'de gelişen öğrenci hareketi, Latin Amerika'daki direniş deneyimleri arasında ayrı bir öneme sahiptir. Önce Pinochet diktatörlüğünün baskı ortamında dayatılan, ardından demokrasiye geçiş sürecinde merkez-sol koalisyon (*Concertación*) hükümetlerinin "uzlaşma siyasetiyle" yeniden düzenlenen neoliberal reformlar, derin ve sancılı bir toplumsal dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Latin Amerika ülkeleri 1982 borç krizinin ardından IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla uygulanan neoliberal reçetelere uyum sağlamaya çalışırken, Şili'de çoktan derinleşme aşamasına giren neoliberal yeniden yapılanma süreci, bölgenin geri kalanına örnek bir model olarak sunulmuştur. 1990'lar boyunca Latin Amerika'yı dünyanın en eşitsiz bölgesi haline getiren neoliberal politikalar 2000'li yıllarla birlikte iflas ederken, Şili'nin erken deneyimi ve sonrasındaki süreç, Küresel Güney'de neoliberal modelin bir "başarı hikâyesi"ne dönüştüğü tek istisna olarak gösterilmiştir. Güney Amerika'nın en istikrarlı ve müreffeh ülkelerinden biri olan Şili, bölgenin diğer ülkelerine kıyasla daha yüksek rekabet gücüne, daha yüksek kişi başı gelir ve daha düşük yolsuzluk ve suç oranlarına sahiptir. Ne var ki 2006'da "Penguen Devrimi" ve 2011'de "Şili Kışı"na yol açan öğrenci hareketi, istikrarlı ve yüksek büyüme oranlarının ardındaki toplumsal eşitsizliği ve adaletsizliği gözler önüne sermiştir. Bu makalenin amacı, neoliberalizmin Şili deneyiminin sonuçlarını öğrenci hareketi açısından tartışmak ve Şili öğrenci hareketini Latin Amerika'nın post-neoliberal dönüşüm süreci bağlamında incelemektir. Koyu renk pantolonları ve beyaz gömleklerinden dolayı "penguenler" olarak anılan lise öğrencilerinin, Pinochet döneminin miraslarından birine, neoliberal eğitim sistemine karşı mücadeleleri, 2011'de farklı toplumsal kesimlerin desteğiyle, neoliberal gündeme karşı büyük bir muhalefet hareketi olarak süreklilik kazanmıştır. Makale, öğrenci hareketinin gelişim sürecini inceleyerek, Şili Kışı'na yol açan nedenleri "neoliberalizmin baharında" arayacaktır.

Anahtar sözcükler: Şili Kışı, Penguen Devrimi, Şili öğrenci hareketi, neoliberal eğitim modeli, post-neoliberal dönüşüm süreci.

Resistance in the Laboratory of Neoliberalism: Penguins of the Chilean Winter

Abstract

The student movement of the 2006 and 2011 that arose in Chile, the country where neoliberal economic theories were first applied, is one of the most important processes

of social mobilization in Latin America in the last decade. Neoliberal reforms that were principally imposed under Pinochet, and then reshaped by the “*acuerdos politics*” of the center-left coalition (*Concertación*) governments led to a radical and painful process of social transformation. Neoliberal policies were adopted throughout Latin America subsequent to the 1982 debt crisis, whereas the neoliberal restructuring had already been deepening and extending in Chile. Despite the failure of neoliberal policies that caused Latin America to be the most unequal region in the world, Chile has been considered as an exceptional case of neoliberal success in the Global South, and was regarded as a role model among the Latin American countries. Chile as one of South America’s most stable and prosperous nations has considerably high rates of competitive power and per capita income, and one of the lowest rates of corruption and crime among the countries in the region. However the student movement that led to Penguin Revolution in 2006 and Chilean Winter in 2011, revealed the social inequality and injustice behind the high and stable rates of growth. This paper aims to discuss the effects of the neoliberal experiment in Chile from the point of the student movement, and analyze this movement in the context of post-neoliberal transformation process in Latin America. The struggle against to neoliberal education reform of high school students, also called “Penguins” for the color of their school uniform, achieved to mobilize many segments of Chilean society against the neoliberal project during the Chilean Winter of 2011. By considering the Chilean Winter as a result of “neoliberal spring”, the article aims to examine the improvement process of the student movement.

Keywords: Chilean Winter, Penguin Revolution, Chilean student movement, neoliberal education model, post-neoliberal transformation process.

Giriş

1980’ler boyunca IMF ve Dünya Bankası’nın denetiminde uygulanan neoliberal politikaların olumsuz etkileri, Latin Amerika’da derin ve sancılı süreçler içerisinde en ağır şekilde hissedilmiştir. Washington Uzlaşısıyla belirlenen temellerde devletin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasını öngören neoliberal reformlar, Latin Amerika’yı dünyada gelir dağılımının en eşitsiz olduğu bölge haline getirmiş; borç krizlerinin yaşandığı, ekonominin durgunlaştığı ve toplumsal kutuplaşmanın derinleştiği 1980’ler bölgenin siyasi tarihine “kayıp on yıl” (*década perdida*) olarak geçmiştir. Dolayısıyla neoliberal dönüşümün Güney ülkeleri üzerindeki ekonomik ve toplumsal sonuçları, en iyi şekilde Latin Amerika’da gözlemlenebilir. Şili, gerek neoliberal yeniden yapılanmanın ilk kez uygulandığı ülke olması gerekse neoliberal önlemlerin ekonomik sonuçlarının diğer örneklerden farklılık göstermesi açısından Latin Amerika deneyimleri arasında ayrı bir önem taşır. 1980’ler boyunca İngiltere’de Thatcher ve ABD’de Reagan yönetimlerinin öncülüğünü yaptığı neoliberal politikaların temeli, 1973’te Şili’de CIA destekli askeri bir darbeyle iktidara gelen General Augusto Pinochet’nin ekonomi politikalarını şekillendiren Chicago

çocukları (*Chicago boys*) tarafından atılmıştır.¹ 1957-70 yılları arasında ABD hükümetinin bursuyla Chicago Üniversitesi İktisat Bölümünde bizzat Milton Friedman'ın öğrencisi olan bir grup Şilili iktisatçı, henüz toplumsal ve siyasi koşullar mevcut değilken neoliberal bir ekonomik ve toplumsal düzen kurmak için gerekli yol haritası üzerine eğitim almıştır (Hardt ve Negri, 2012: 102-3). Darbenin ardından Chicago ekonomistleri neoliberal modelin uygulamasında kilit rol oynamış, cunta yönetiminin yarattığı baskı ortamı, neoliberal düzenin yerleşmesi ve genişletilmesi için elverişli bir zemin hazırlamıştır. Böylelikle Şili'de David Harvey'in ifadesiyle (2007: 27) "neoliberal devlet oluşumunun ilk büyük deneyi" hayata geçirilmiş ve sadece kapitalizmin çevre ekonomilerinde değil merkez ekonomilerinde de neoliberal politikaların şekillenmesi için önemli bir model oluşturmuştur.

Şili'nin ardından 1980'ler boyunca Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi Latin Amerika'nın önde gelen ekonomileri başta olmak üzere bölge genelinde ithal ikameci kalkınma modelinden uzaklaşarak neoliberal reformlar uygulanmıştır. 1982'de Meksika'nın borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmesinin ardından Latin Amerika'da art arda patlak veren borç krizleri, IMF ve Dünya Bankası denetiminde "yapısal uyum programları" adı altında uygulan neoliberal politikalar için "meşru" bir zemin hazırlamıştır. 1982 krizini en ağır hisseden ülkelerin başında gelen Şili'de ise, bölgenin geri kalanının aksine uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla değil, bizzat askeri rejim tarafından dayatılan neoliberal reformlar krizi takiben derinleştirilmiştir. Düşük büyüme ve yüksek enflasyon oranlarıyla pençelesen ve bu yüzden 1980'leri "kayıp on yıl" olarak yaşayan bölge ülkelerinden farklı olarak Şili, 1980'lerin ortalarından itibaren büyüme hızını tekrar yakalamış, enflasyonu stabilize etmiş ve borçlarını yeniden yapılandırmayı başarmıştır (Frenkel vd., 2013). Bu süreçte neoliberal politikalar, en temelinde Latin Amerika ekonomilerinin dünya ekonomisiyle uyuşması ve entegrasyonu için gerekli olan makroekonomik istikrarı sağlamayı, enflasyonu kontrol altına almayı ve cari açıkları azaltmayı hedeflemiştir. Ne var ki makroekonomik değerlerinde iyileşme gözlenirken dış finansmana bağımlı hale gelerek kırılganlaşan bölge ekonomileri, 1994'te Meksika'da patlak veren döviz krizinin (Tekila krizi) ardından yabancı sermayenin çıkışına bağlı olarak art arda ödemeler dengesi krizleri yaşamıştır. Pinochet diktatörlüğünün ardından merkez sol koalisyon hükümetlerinin (*Concertación*) neoliberal modeli uygulamaya devam ettiği Şili ise, bu süreçte bölgenin en müreffeh ve istikrarlı ülkelerinden biri haline gelmiştir. 1990-98 arasında Şili, yıllık ortalama yüzde 6,7'lik büyüme oranıyla Latin Amerika'daki en yüksek büyüme oranını yakalamış, aynı zamanda Asya kaplanlarıyla birlikte dünyada en yüksek büyüme, tasarruf ve yatırım oranlarına sahip ülkeler arasında yer almıştır (Skidmore ve Smith, 2005: 137).

Şili, neoliberal formüller temelinde ekonomik ve siyasi dönüşümün başarılı sonuçlar verdiği en belirgin istisna olarak öne çıkmaktadır (Stiglitz, 2002: 18).

Bu bağlamda Latin Amerika'nın en istikrarlı ülkelerinden biri olarak kabul edilen Şili'de 2006'da patlak veren ve neoliberal eğitim politikalarını hedef alan öğrenci direnişi, Şilili iktidar seçkinleri tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır (Cabalin, 2012: 219). Öğrencilerin başlattığı direniş, kısa zamanda toplumun farklı kesimlerine yayılarak neoliberal gündeme karşı büyük bir muhalefet hareketi olarak süreklilik kazanmıştır. 2006'da "Penguin Devrimi" ve 2011'de "Şili Kışı"na yol açan öğrenci hareketi, istikrarlı ve yüksek büyüme oranlarının gelir dağılımındaki adaletsizliği gizlemeye yetmeyeceğini açıkça gösteren önemli bir direniş örneğidir. Zira 0,52 Gini katsayısı² ile dünyanın gelir dağılımı açısından en adaletsiz ülkelerinden biri olan Şili, yüzyıllardır en büyük sorunu yoksulluk ve toplumsal eşitsizlik olan Latin Amerika ülkeleri arasında bu açıdan bir istisna olmayı başaramamıştır. Bu makale, Şili'de öğrenci hareketinin gelişim sürecine odaklanarak neoliberal dönüşümün sonuçlarını tartışmayı ve öğrencilerin siyasi aktörler olarak ortaya koyduğu muhalefetin, neoliberalizme karşı mücadele açısından önemini göstermeyi amaçlamaktadır. Şili'de neoliberalizm karşıtı seslerin yükselerek kitlesel bir direnişi tetiklemesi için neden uzun bir zaman geçtiği ve bu direnişin özneleri olarak öğrencilerin siyaset sahnesine nasıl çıktığını tartışmak, makalenin öncelikli hedefleri arasındadır. Bununla birlikte makalenin öne sürdüğü temel argüman, "neoliberalizmin zaferi" olarak sunulan Şili örneğinde, ekonomik başarı olarak gösterilen unsurların, aynı zamanda toplumsal patlamaya zemin hazırlayan unsurlar olarak karşımıza çıktığı yönündedir. Bu açıdan "Şili istisnası"nın sorgulanması gereği, makaleye yön veren temel motivasyondur. Eğitim sistemindeki neoliberal dönüşüm ve bu sürecin öğrenci hareketi üzerindeki etkileri, Şili'nin "istisnai" neoliberalizm deneyi(mi)ni incelemek için önemli bir örnek sunar. Penguin Devrimi ve Şili Kışı, sadece Şili'nin kendine özgü koşulları içerisinde değil aynı zamanda Latin Amerika genelinde neoliberal küreselleşme sürecine karşı gelişen toplumsal hareketlerin siyasi ve kültürel temelleri çerçevesinde anlaşılabilir. Son dönemde Latin Amerika siyasetinde öne çıkan post-neoliberalizm tartışmaları, Şili öğrenci hareketinin bu çerçevede ele alınması için önemli bir temel sağlayacaktır.

Latin Amerika'da Post-neoliberal Pratikler ve Toplumsal Dönüşüm

21. yüzyılda Latin Amerika'da yükselen toplumsal ve siyasal muhalefet, Küresel Güney siyasetinin en önemli olgularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000'li yıllarla birlikte solcu liderlerin art arda kazandıkları seçim zaferleri, bu sürecin en görünür kazanımı olmuştur. Neoliberal gündeme karşı alternatif gündem arayışları, Venezuela'da Hugo Chávez, Brezilya'da Lula da Silva, Bolivya'da Evo Morales ve Arjantin'de Nestor Kirchner gibi sosyalist gelenekten

gelen liderleri iktidara taşımış; bu süreçte Latin Amerika siyasetinde “yükselen sol”, “sola dönüş”, “yeni sol” ve “pembe dalga” gibi kavramlar öne çıkmıştır. Bu kavramların işaret ettiği “Latin Amerika solunun yükselişi” olgusunun temelinde ise gerek Venezuela, Bolivya, Arjantin ve Ekvador’da olduğu gibi neoliberal uygulamalara tepki olarak son dönemde gelişen gerekse Brezilya’daki Topraksızlar ve Meksika’daki Zapatistalar gibi kökleri 1970 ve 80’lere dayanan toplumsal hareketler yatmaktadır (Stahler-Sholk vd., 2014). Dolayısıyla bugün Latin Amerika siyasetine yön veren esas unsurların anlaşılması için yukarıdan değil aşağıdan gelişen süreçlere bakmak gerekir. Aşağıdan yukarıya doğru gelişen eylem ve hareketliliğin iktidardaki sol hükümetlerle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu anlamak, Latin Amerika toplumsal hareketlerindeki yeni dinamikleri görmemize de imkân tanıyacaktır. Makale bu doğrultuda, Latin Amerika’da 21. yüzyılda gelişen toplumsal hareketlere ilişkin kuramsal tartışmalara girmek yerine, Şili öğrenci hareketine odaklanarak neoliberal dönüşüm sürecinin toplumsal hareketler üzerindeki etkisini tartışmakla ve öğrenci hareketinin ortaya koyduğu direniş pratiklerini post-neoliberalizm bağlamında ele almakla yetinecektir.

Bugün Latin Amerika’da aşağıdan yukarı gelişen toplumsal hareketler neoliberalizmin dışında ve ötesinde yeni bir siyasi alan açmak için mücadele etmektedir ve bu mücadele post-neoliberal bir dönemin temellerini atmaktadır.³ Post-neoliberalizm kavramı, ne neoliberalizmin artık miadını doldurduğunu öne sürer ne de neoliberalizme başlı başına kapsamlı bir alternatif sunar. Politik olarak post-neoliberalizm, “yirminci yüzyılın sonunda gelişen aşırı piyasalaşma sürecine ve piyasa reformlarına eşlik eden elitist ve teknokratik demokrasilere karşı bir tepki” olarak tanımlanabilir (Grugel ve Riggirozzi, 2012: 3). “Post” öneki her ne kadar “neoliberalizm sonrası” bir döneme atıfta bulunsa da, neoliberal anlayıştan kesin bir kopuştan söz etmek için henüz çok erkendir. Nasıl postmodernizm kavramıyla modernizmin aşıldığı ya da sona erdiği kastedilmiyorsa, post-neoliberalizm kavramı da benzer şekilde neoliberal anlayışın temel kavram ve ilkelerinin sorousallaştırılmasıyla neoliberalizmin içinde şekillenen özgül bir dönemi ifade eder. Burada söz konusu olan Washington Uzlaşısı ile dayatılan neoliberal ekonomi politikalarının, tamamen ortadan kalkmasa da bölgedeki hegemonyasının zayıflaması ve neoliberal gündemi reddeden toplumsal aktörlerin yeni alternatifler arayışında olmasıdır.⁴ Post-Washington Uzlaşısı kavramıyla da ifade edilen ve 21. yüzyıl Latin Amerika siyasetinde kendini açıkça gösteren bu olgu, en temelinde neoliberal süreklilik içinde bir dizi süreksizlik ögesinin ortaya çıkmasıyla gündeme gelmiştir (Macdonald ve Ruckert, 2009: 4-9). Venezuela’da neoliberal reform paketine karşı gelişen Caracas ayaklanması (*El Caracazo*, 1989), Bolivya’da suyun

özelleştirilmesine karşı yürütülen mücadele (Cochabamba Su Savaşı, 2000) ve Arjantin’de peso krizinin tetiklediği ülke geneline yayılan halk ayaklanması (*Argentinazo*, 2001-02) ile neoliberal politikalar uygulayan hükümetlerin devrilmesi, neoliberal süreklilik içinden çıkış arayışının ilk adımları olmuştur. Bu süreçte tek bir post-neoliberal model ya da projenin söz konusu olmadığı, farklı aktörlerin farklı koşullarda farklı pratik ve stratejiler geliştirdiği dikkate alınmalıdır. Post-neoliberalizm literatürü, “Latin Amerika solu” üzerine genel bir tanımlama yaparak onu radikal ve ılımlı olarak ikiye ayıran “yükselen sol” literatüründen farklı olarak, belli tanımlamalar ve sınıflandırmalar yapmaktan kaçınır. Bununla birlikte solun iktidara gelme stratejilerine ve seçim siyasetine odaklanan “sola dönüş” ve “yükselen sol” gibi kavramların aksine post-neoliberalizm kavramı, neoliberalizmin sınırları içerisinde “neoliberalizmden sonrasını” tahayyül etmeye imkân tanıyan bir mücadele alanına vurgu yapar. Bugün Latin Amerika’da özerklik talepleriyle yerli hareketleri, fabrika yönetimlerine el koyan işçi hareketleri, özelleştirmelere, serbest ticaret anlaşmalarına ve ABD üslerine karşı örgütlenen köylü hareketleri, kadın hareketi, Kurtuluş Teolojisi hareketi, Arjantin’de yolları kesen *piquetero*’lar, Meksika’da Zapatistalar, Brezilya’da Topraksızlar, Bolivya’da *coca* işçileri ve Şili’de öğrenciler, iktidardaki hükümetleri neoliberalizme karşı alternatif bir gündem belirlemeye zorlayan bir direniş pratiği ortaya koymaktadır. Latin Amerika’daki toplumsal dönüşümü daha iyi anlayabilmek açısından, toplumsal hareketleri solu iktidara taşıyan araçlara indirgemektense, iktidardaki solu post-neoliberal sürecin bir parçası olarak görmek daha yerinde olacaktır. Nitekim Şili örneğinde Concertación hükümetinin sosyalist lideri Michelle Bachelet, her ne kadar “sola dönüş” liderleri arasında sayılsa da, Bachelet’yi 2006’da iktidara taşıyan dinamiklerle, 2013’teki toplumsal koşulların birbirinden çok farklı olduğuna dikkat edilmelidir. Bachelet 2005-06 başkanlık seçimlerine girerken 15 yıllık Concertación iktidarının sağladığı “neoliberal uzlaş” ortamının istikrarına yaslanıyordu ve böylece Latin Amerika’nın “sola dönüş” sürecinden belirgin şekilde ayrılıyordu. Dahası Bachelet’yi 2006’da iktidara taşıyan dinamikler, bizzat neoliberalizm ve piyasa ekonomisinin güçlenmesiyle ilgiliydi. Ancak aynı yıl “penguenlerin yürüyüşü” ile başlayan süreç, bu istikrara büyük bir darbe vurarak neoliberalizmin başarı hikâyesi olarak sunulan “Şili istisnası” tezini derinden sarsmıştır. 2011’e gelindiğinde öğrenci hareketinin öncülüğünde gelişen toplumsal muhalefet, “Şili Kışı” olarak adlandırılan süreçte kitleselleşerek farklı kesimlere yayılmış ve nihayet Şili’de de Latin Amerika’nın geri kalanında olduğu gibi neoliberalizme karşı mücadele temelinde gelişen post-neoliberal bir dönüşüm sürecinden söz etmek mümkün olmuştur. Böylelikle Bachelet, 2013’te bu kez toplumsal mücadelenin aktörlerini de içeren yeni bir koalisyonun lideri olarak seçimleri kazanmış ve Latin Amerika’daki post-neoliberal sürecin bir parçası haline

gelmiştir. Pinochet sonrası Şili siyasetinin dönüşüm sürecini radikal bir biçimde etkileyen öğrenci hareketi, aşağıdan yukarı gelişen post-neoliberal eylem ve pratiklere odaklanmanın önemini açıkça göstermektedir.

Latin Amerika’da demokrasiye yeniden geçiş sürecinde toplumsal hareketleri tetikleyen temel unsur, 1980’lerden itibaren piyasa yönelimli kalkınma stratejilerine dayanan neoliberal yeniden yapılanma sürecinin yarattığı toplumsal, ekonomik ve siyasal dışlanma olmuştur (Biekart, 2005: 87). Askeri rejimlerin yerini demokratik seçimlere bıraktığı 1990’lar boyunca, Latin Amerika’da gelir dağılımındaki uçurum artmaya devam etmiş ve 1990’ların sonunda Gini katsayısı 0,52’ye çıkmıştır ki, aynı dönemde bu oran Batı Avrupa’da 0,34, Asya’da ise 0,41’dir (De Ferranti, 2004). Bugün hâlâ dünyanın en eşitsiz bölgesi olmaya devam eden Latin Amerika’da neoliberal politikalar, toplumun giderek daha büyük bir kısmının marjinalleşmesine yol açmıştır (Brand ve Sekler, 2009: 59). 1980’de Latin Amerika’da yoksulluk sınırında yaşayanların sayısı 135,9 milyonken, 1999’da 211,4 milyona çıkmış; aşırı yoksulluk sınırında yaşayanların sayısı ise 62,4 milyondan 89,4 milyona çıkmıştır (Grugel ve Ruggirozzi, 2012: 5). Bu süreçte post-neoliberal pratik ve stratejilerin ortaya çıkışında, dışlanan kesimlerin karar verme mekanizmalarına katılmak, kendilerine özerk bir siyasal alan açmak ve siyasal ve toplumsal haklarının tanınmasını sağlamak için verdikleri mücadele önemli rol oynamıştır. (Macdonald ve Ruckert, 2009: 12; Brand ve Sekler, 2009; Grugel ve Ruggirozzi, 2012). Meksika’da Zapatistaların ortaya koyduğu *de facto* özerklik modeli, Venezuela’da kooperatif ve *barrio*’ların öz-örgütlenme biçimleri, Brezilya’da topraksız köylülerin işgal kampları, Arjantin’de işçilerin fabrika işgalleri ve Şilili öğrencilerin *toma* adını verdikleri okul işgalleri, neoliberal politikaların yol açtığı sosyo-ekonomik dışlanmaya karşı gelişen ve toplumsal dönüşüme etkide bulunan post-neoliberal pratiklerdir. Dolayısıyla Şili’de öğrenci direnişine yol açan neoliberal eğitim reformlarını, toplumsal dışlanmayı derinleştiren neoliberal dönüşüm bağlamında ele almak gerekir.

Şili’de İlk Neoliberalizm Deneyi(mi)

“11 Eylül’de özgürlük düşmanları ülkemize karşı bir savaş başladı.” George W. Bush’un Dünya Ticaret Merkezi’nin ikiz kulelerine yapılan saldırıdan sonra sarf ettiği bu sözleri, İngiliz yönetmen Ken Loach’un filminde ironik bir şekilde bir Şililiden duyuyoruz.⁵ Şilililer için 11 Eylül, yirminci yüzyıl Güney Amerika tarihindeki en sert ve kanlı askeri darbenin yapıldığı 1973’te bir Perşembe günüdür. O günden sonra Şili’de yaşayan herkesin hayatı geri dönülemez bir biçimde değişmiştir. Darbe ile 43 yıllık demokratik yönetim sona ermiş, son üç yıldır Salvador Allende öncülüğünde sol partilerin koalisyonu ile gerçekleştirilmeye çalışılan sosyalist dönüşüm süreci tersine çevrilerek, ABD yönetiminin desteklediği otoriter bir

rejim ile piyasa ekonomisinin temelleri atılmıştır. 11 Eylül 1973'te Başkanlık Sarayı La Moneda, Şili silahlı kuvvetleri tarafından bombalanmış, darbeye karşı direniş sert bir şekilde bastırılarak en az 2 bin kişi öldürülmüştür (Skidmore ve Smith, 2005: 133). BM İnsan Hakları Komisyonu ve Uluslararası Af Örgütü'ne göre, sadece 1973 yılının sonunda siyasi nedenlerle tutuklananların sayısı 250 bindir. 1990'da kurulan Şili Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, diktatörlük dönemi boyunca 3 bin 428 kişinin öldürüldüğünü ya da kaybolduğunu, Valech Komisyonu ise 30 binden fazla kişinin işkenceye uğradığını belgelendirmiştir.⁶ Bununla birlikte en az 200 bin Şilili, darbeden sonra ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır (Angell ve Castairs, 1987: 159).

Sebepler olduğu insani yıkımın yanı sıra, 1973 Şili darbesini 20. yüzyıl siyasi tarihi içerisinde özel bir konuma taşıyan esas unsur, bu yıkımın ardında yatan neoliberalizm deneyidir. Şili'de askeri cuntanın siyasi terörüyle dayatılan ekonomi politikaları ve sonuçları, Soğuk Savaş koşulları içerisinde Allende Şili'sinin ortaya koyduğu sosyalist modeli hedef alan karşıdevrimci bir süreç bağlamında anlaşılabilir. 1959 Küba devrimi, silahlı mücadele ile kazanılan bir sosyalizme geçiş sürecine dair nasıl bir model ortaya koyduysa, Latin Amerika'nın seçimle iktidara gelen ilk sosyalist lideri Allende'nin inşa etmek istediği "sosyalizme giden Şili yolu" da bölgenin diğer ülkeleri için alternatif, demokratik bir model sunuyordu (Raby, 2007: 270). Allende öncülüğünde Halk Birliği (*Unidad Popular/ UP*) hükümeti, büyük sektörlerin kamulaştırılmasını, gelirin yoksullar lehine yeniden dağıtılmasını ve halkın siyasi karar alma süreçlerine aktif olarak katılmasını sağlayacak mekanizmalar üretilmesini öngören radikal bir toplumsal ve ekonomik dönüşüm sürecini hayata geçirmeye çalıştı.⁷ UP deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasında, Allende'nin öngördüğü sosyalist dönüşüm süreci için gerekli toplumsal desteği, özellikle de orta sınıfın ve *callampa*'lardaki (gecekondu) işçi örgütlerinin desteğini kazanamamış olması, kamulaştırma ve fiyat kontrollerinin ekonomik sorunları çözmede yetersiz kalması ve ordunun düşmanlığı gibi birçok faktörün yanında ABD baskısı da önemli rol oynadı. ABD yönetimi, sadece Şili ekonomisinin sabote edilmesinde, darbenin planlanmasında ve lojistik olarak desteklenmesinde değil, darbeden sonraki süreçte ülkenin kurumsal, siyasi ve ekonomik yeniden yapılanmasında da aktif rol oynadı.⁸ Kısaca ifade etmek gerekirse ABD yönetimi, Şili'de, Latin Amerika ülkelerine model teşkil edebilecek bir sosyalizme geçiş süreci yerine, İngiltere'de Thatcher'a bile ilham verecek bir neoliberal yeniden yapılanma modelini uygun görmüştür (Beckett, 2002: 167-202).

Şili'de neoliberal yeniden yapılanma sürecinin ilk aşaması askeri cuntanın baskı ve şiddet ortamında uygulanırken, ikinci aşama 1990 sonrası demokratikleşme sürecinde merkez sol koalisyonun sağladığı geniş bir uzlaşma ortamında

gerçekleşti. Dolayısıyla Şili'nin neoliberal dönüşümü ne sadece Pinochet dönemine özgü bir süreçtir ne de o günden bu bugüne kadar geçerli olan ve ekonomik bir başarı örneği olarak sunulabilecek tek bir neoliberal model söz konusudur. Şili'de neoliberal reformlar, farklı süreçlerde, farklı modellerle uygulanmıştır ve bu açıdan her ne kadar "Şili modeli" neoliberal bir başarı örneği olarak sunulsa da, belli başarıların yanı sıra başarısız sonuçların da Şili örneğinde mevcut olduğu göz ardı edilmemelidir (Ffrench-Davis, 2014: 11-17). Burada amaçlanan, Şili'deki neoliberal dönüşüm süreçlerini tüm yönleriyle analiz etmek değil, neoliberal başarı olarak sunulan ekonomik tablonun, toplumsal direnişi besleyen dinamiklerle ilişkisini ortaya koymaktır. Böylelikle öğrenci hareketinin geliştirdiği sosyo-ekonomik bağlam daha iyi anlaşılacaktır.

Şili'de neoliberal reformlar, 1973 darbesinden 1982 borç krizine kadar olan ilk dönemde teorik ilkelere sıkı bir bağlılıkla uygulanmıştır (Ffrench-Davis, 2010: 3). Kamu malları ve doğal kaynakların özelleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımlar ve serbest ticaretin kolaylaştırılması ve ithal ikameci sanayileşme yerine ihracat odaklı büyümenin teşvik edilmesi, bu dönemin öncelikli ekonomi politikalarıdır. Askeri rejimin ilk yıllarında hâkim olan durgunluğun ardından Şili ekonomisi 1977-81 arasında ortalama yüzde 7,5'lik güçlü bir ekonomik büyüme yakalamıştır (Larraín, 1991: 281). Sadece finans sektöründe değil, tarım, madencilik ve inşaat sektörlerinde de hızlı bir büyüme kaydedilmiş, 1981'e gelindiğinde enflasyon kontrol altına alınmış ve bütçe açığı azaltılmıştır. Ancak 16 milyar dolara yaklaşan dış borç ve düşük yatırım oranları, ekonomiyi faiz oranlarındaki herhangi bir yükselişe karşı kırılgan hale getirmiştir. Bu yüzden Şili, 1982'de Meksika'dan tüm Latin Amerika'ya yayılan borç kriziyle büyük bir darbe yemiştir, GSYİH'sında yüzde 15'lik bir düşüşle 1930'ların Büyük Bunalım yıllarından bu yana en büyük ekonomik krizini yaşamıştır. Krizi takiben neoliberal reformların ikinci aşamasında (1982-9) ise daha pragmatik politikalarla dış açığı kapatmak için tarifeleri yükseltmek ve belli sektörlerde ihracata yoğunlaşmak gibi önlemler alınmış, yeniden özelleştirme girişimleri başlatılmış⁹, uluslararası finans kuruluşlarından gelen fonların da yardımıyla ekonomik toparlanma sağlanmıştır. Bu süreçte Latin Amerika ülkeleri IMF ve Dünya Bankası tarafından dayatılan "şok tedavi reçeteleri"ne uyum sağlamaya çalışırken, Şili ekonomisinin "istisnai" evrimi çoktandır neoliberal reformların derinleşme aşamasına girmiştir. Şili, Latin Amerika'nın "kayıp on yıl"ını makroekonomik açıdan görece daha az kayıpla atlattığı olsa da, sosyo-ekonomik kayıpları söz konusu olduğunda Latin Amerika'yı dünyada gelir dağılımının en adaletsiz olduğu bölge haline getiren sürecin dışında tutulamaz.

Pinochet döneminde neoliberal dönüşümün ilk iki aşaması, halkın geniş bir kesiminin sosyo-ekonomik dışlanması pahasına gerçekleşmiştir. Kendisi de

“Chicago çocukları” ile birlikte Milton Friedman’ın öğrencilerinden olan Andre Gunder Frank, Şili’de uygulanan Friedmancı ekonomi politikalarını “ekonomik soykırım” olarak tanımlamış, Pinochet diktasının yarattığı korku ve şiddet ortamıyla neoliberal gündem arasında doğrudan bir bağ olduğunu savunmuştur. Frank, askeri cuntanın danışmanlığını yapan iktisat hocaları Milton Friedman ve Arnold Harberger’a açık mektup şeklinde yazdığı iki makalede (1976) Pinochet’nin monetarist teknokratlarının uyguladığı serbest piyasa politikalarını eleştirmiş ve Harberger’ın “ekonomik mucize” olarak tanımladığı sürecin hangi bedellerde gerçekleştiğini gözler önüne sermiştir. Buna göre 1974-81 arasında ücretler yüzde 25 azalmış, artan yoksulluk Gini katsayısının 0,45’ten 0,54’e çıkmasıyla gelir dağılımının düşük gelirli (poblaciones) aleyhine bozulmasına yol açmıştır. Ayrıca ailelere yapılan yardımlar yüzde 19, kişi başına düşen sağlık harcamaları yüzde 25, kişi başına düşen eğitim harcamaları ise yüzde 8 azalmıştır (Silva, 2009: 250). 1982 krizinin ardından ise sosyo-ekonomik dışlanma derinleşmiş, yüzde 10-15 düzeyinde seyreden işsizlik oranı yüzde 30’a çıkarken, 1985’te yoksulluk oranı yüzde 45’i bulmuştur (Larraín, 1991: 287). 1974’te yüzde 375,9’a kadar çıkan enflasyon alım gücünü düşürerek asgari ücret alanları temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale getirmiş, Allende döneminde düşen bebek ölüm oranları askeri rejimin ilk yılında yüzde 18 artmıştır (Frank, 1976). Bu tablo Şili’de daha önce görülmemiş düzeyde bir açlık ve yoksunluk manzarası ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte yoksulların gelir dağılımından aldığı payın giderek düşmesi de Pinochet rejiminin daha ilk yıllarından itibaren açıkça gözlenen bir olgudur. Allende döneminde ücretli çalışanlar milli gelirin yüzde 63’ünü alırken bu oran IMF verilerine göre askeri diktanın ilk üç yılında yarı yarıya düşmüş, buna karşın kapitalist sınıfın milli gelirdeki payı giderek artmıştır. Bu süreçte kamu harcamaları yüzde 15 ile 20 oranında azaltılarak konut, eğitim ve sağlığa daha düşük bütçe ayrılmıştır. Frank’a göre askeri güç ve siyasi terör olmaksızın bu politikaların dayatılması mümkün değildir. Benzer şekilde Orlando Letelier (1976), insan hakları ihlalleri, kurumsallaşmış işkence mekanizmaları ve muhaliflere yönelik her türlü siyasi baskı ve şiddetin, cuntanın dayattığı serbest piyasa politikalarından ayrı düşünülemeyeceğini belirtmiş, “ekonomik özgürlük” ile siyasi terörün birbirinden bağımsız olarak bir toplumsal sistemde aynı anda var olma ihtimalini sorgulamıştır.¹⁰

Bu süreçte ekonomik büyümenin meyvelerinden yararlanamayan alt ve orta sınıfların neoliberal politikalara direnmesini önlemek için siyasi baskı ve şiddet artırılmış, diğer yandan medya aracılığıyla Pinochet döneminin makroekonomik başarılarının propagandası yapılmıştır (Silva, 2009: 250).¹¹ Buna rağmen dikta rejiminin politikalarına karşı direniş, 1983-86 arasında ulusal protesto günleri (*las jornadas de protesta nacional*) boyunca toplumun geniş kesimlerine

yayılmış, askeri cuntaya karşı kitleleri mobilize etmek için güçlü bir irade ortaya konmuştur (Sotomayor, 2012). Öğrenci hareketi bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Örgütlü mücadele gelenekleri 1906'da Şili Üniversitesi Öğrenci Federasyonu'nun (FECH) kuruluşuna dayanan üniversite öğrencileri, diktatörlüğe karşı, ulusal düzeyde yeniden örgütlenme sürecine girmiştir. Bu doğrultuda 1940'lı yılların Üniversite Öğrencileri Ulusal Konfederasyonu (CNEU) ve 1960'ların Şili Üniversite Federasyonları Birliği'nin (UFUCH) bir uzantısı olarak 1984'te Şili Öğrenci Konfederasyonu (CONFECH) kurulmuş ve askeri rejimin son bulması için mücadele çağrısında bulunmuştur. Üniversitelerindeki durumla ülkenin içinde bulunduğu durumu birbirinden ayrı görmeyen öğrenciler, diktatörlüğe karşı mücadelede üniversitelerin demokratikleşmesini önemli bir adım olarak görmüştür. (Sotomayor, 2011: 180). 1982 kriziyle derinleşen ekonomik dışlanma, anti-neoliberal bir mücadele dönemi başlatmış, sosyo-ekonomik haklarının tanınmasını isteyen üniversite öğrencileri de bu mücadelenin içerisinde yer almıştır (Silva, 2009: 251-3; Sotomayor, 2011: 185). Gerek çoğu kanla bastırılan kitlesel protestolar gerekse bu protestolara eşlik eden komünistlerin önderliğindeki gerilla mücadelesi sonucunda Pinochet, ABD'nin de desteğini çekmesiyle 1988'de yönetimde kalıp kalmamasının oylanacağı bir plebisit yapılmasını kabul etmiş, yüzde 56 "hayır" oyu ile diktatörlük dönemi sona ermiştir (Riesco, 2007: 159).

Neoliberalizmde İttifak ve Uzlaş Dönemi

1983'te yeniden demokratikleşme sürecine geçiş mücadelesi için "Demokratik Birlik" (*Alianza Democrática*), 1988 plebisitinde ise "Hayır demek için Partiler Koalisyonu" (*Concertación de Partidos por el NO*) adı altında bir araya gelen muhalefet güçleri, 14 Aralık 1989 genel seçimlerine bir seçim koalisyonu ile girmeye karar verdiler. Böylelikle Hıristiyan Demokrat Parti (PDC) ve Sosyalist Parti (PS) öncülüğünde bir araya gelen 17 parti, "Demokrasi için Partiler Koalisyonu"nu (*Concertación de Partidos por la Democracia*) oluşturdu. Üst üste kazandıkları seçim zaferleriyle Concertación hükümetleri, 1990'lardan itibaren büyük bir siyasal ve ekonomik istikrar sağlayarak Şili'yi Latin Amerika'nın en müreffeh ülkelerinden biri haline getiren sürecin mimarları oldular. Ricardo Ffrench-Davis'in (2014: 22) "reformdan reforma" olarak adlandırdığı bu süreçte Concertación, Pinochet döneminden miras kalan neoliberal modeli sosyal reformlarla yeniden şekillendirdi. Bununla birlikte Concertación, ekonomi politikalarına geniş bir siyasal ve toplumsal destek sağlamak için, muhalefet partileri, işveren örgütleri ve işçi sendikalarıyla düzenli danışma toplantıları yaparak ve temel politika alanlarında muhalefetle genel anlaşmalara vararak bir "uzlaş siyaseti" (*política de acuerdos*) geliştirdi (Silva, 2012: 316). Pinochet döneminden süregelen makroekonomik ve finansal istikrarı ve hassas

siyasi dengeleri koruma kaygısı, özellikle Concertación'un ilk aşamalarında öne çıkan "süreklilik içinde değişim" (*cambios en continuidad*) ve "eşitlikle birlikte büyüme" (*crecimiento con equidad*) sloganlarında açıkça görülebilir. Concertación, Pinochet döneminde oluşan ekonomik yönelimden hiçbir zaman kopmadan, 1990 sonrası yeniden demokratikleşme sürecinde toplumsal ve siyasal koşulları iyileştirerek neoliberal modelin en iyi şekilde işleyebilmesinin koşullarını yaratmıştır. Kenneth Roberts'a göre (1998: 144-51), neoliberal ekonomik modelin, askeri rejim ve onun destekçilerine karşı farklı siyasi aktörleri bir arada tutabilecek güçlü bir koalisyon için gerekli temellerden biri olması, Concertación'un neoliberalizmden kopamamasının en önemli nedenidir. Bu da demektir ki, Şili'de demokrasiye yeniden geçiş sürecinde, Pinochet'nin politik mirasını ortadan kaldırma konusundaki kararlılık kadar onun ekonomik mirasını sahiplenme üzerine varılan uzlaşma da, güçlü bir koalisyonun temelini oluşturmuştur.¹²

Bununla birlikte, Concertación hükümetlerinin başından itibaren, Pinochet döneminde dönüşüm sürecini şekillendiren 1980 anayasasının sınırlılıkları içerisinde hareket ettiğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Zira Concertación, parlamenter seçimlerinde sandalyelerin çoğunluğunu kazandıysa da anayasal bir değişiklik yapmak için gerekli olan Senato'da üçte ikilik çoğunluğu elde edememiş ve yasal programlarda daima iki sağ partiyle (Bağımsız Demokratik Birlik-UDI ve Ulusal Yenilenme-RN) müzakere etmek zorunda kalmıştır (Silva, 2012: 312-3; Valenzuela, 1999: 230-231). Ayrıca Pinochet'in kendisi de dâhil olmak üzere bir grup eski askeri yöneticiye ömür boyu senatörlük tanınması, hükümetin Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından denetlenmesi ve seçim sistemin sağ kanat güçlerin lehine işlemesi de Concertación'ı karar verme süreçlerinde sınırlayan şartlar arasındadır.¹³ Ne var ki Concertación hükümetlerinin parlamentoda tartışmaya açtıkları reform önerilerinde neoliberal modelin temellerine dokunmamaları, yasal sınırlılıklarından ziyade neoliberalizmin Şili siyasetindeki hegemonyasına rıza göstermeleriyle ilgilidir (Riesco, 2007: 158). Concertación, neoliberal modeli sürdürmekle kalmayarak yeniden biçimlendirmiş, dahası neoliberalizme karşı gelececek direnişlerin önüne geçmek için çeşitli sosyo-ekonomik ve siyasi katılım mekanizmaları geliştirmiştir. Şili toplumunun hemen hemen tüm kesimleriyle bağ kurabilmek için devlet kurumları aracılığıyla, Pinochet'nin dışlayıcı pratiklerinin aksine kapsayıcı bir şekilde bir devlet-toplum etkileşim ağı kurulması hedeflenmiştir (Silva, 2009: 259). Böylelikle bir çeşit "denge mekanizması" oluşturulmuş, siyasi partilerle ilişkisini geliştiren toplumsal hareketler sisteme entegre edilerek üst düzeyde yönetilebilirlik sağlanmıştır. Şili'de neoliberalizm karşıtı toplumsal hareketlerin, diğer Latin Amerika ülkelerine göre daha zayıf kalmasının en

önemli nedeni budur. Bu süreçte Concertación'un ortaya koyduğu merkez-sol deneyimi, 21. yüzyıl Latin Amerika siyasetinde Şili'yi bir kez daha örnek model olarak öne çıkarmıştır.¹⁴ Latin Amerika'da merkez-sol stratejinin önde gelen savunucularından Jorge Casteñeda'ya göre (2004), Venezuela, Arjantin ve Bolivya'daki popülist, otoriter ve "kötü sol"a karşın Şili solu, bölge için en doğru, en uygulanabilir model ve mantıklı bir alternatiftir. Şili'de "iyi sol"un nasıl geliştiğini ve bu dönemde merkez-sol koalisyon partilerinin toplumsal hareketlere nasıl nüfuz ettiğini anlayabilmek için Concertación'un teknokratik ve elitist yapısını incelemekte yarar var. Zira demokrasiye geçiş sürecinde güçlü bir koalisyonun temelini oluşturan bu yapı, geçiş sonrası (*post-transition*) dönemde temel bir zayıflığa dönüşmüş ve toplumsal hareketlerin canlanmasında etkili olmuştur.

Gerek Hıristiyan demokratların (1990-94 Patricio Aylwin, 1994-2000 Eduardo Frei) gerekse de sosyalistlerin (2000-06 Ricardo Lagos, 2006-10 ve 2014-Michelle Bachelet) liderliğindeki Concertación hükümetlerinde öne çıkan en önemli özellik teknokrasidir. Bu süreçte ekonomi politikalarını yöneten teknokrat ekiplerin, düzenli büyüme ve (göreceli) fiyat istikrarının sağlanması, ihracatın büyümesi ve dış borcun azaltılması gibi temel hedefleri yakalamasıyla Şili, Latin Amerika'nın (ortodoks anlamda) en güçlü makroekonomik performansını sergilemiştir. GSYİH, 1990-98 arasında yüzde 6,7 artmış, 1997'de Asya'da patlak veren finansal krizin etkisiyle ekonomi 2003'e kadar durgunlaştıysa da 2004'te yeniden yüzde 6'lık büyüme oranını yakalamıştır. Teknokratlar bu süreçte bir yandan özel sektörün güvenini kazanmaya çalışırken, diğer yandan yerli ve yabancı yatırımcılar için güvenli ve istikrarlı bir ortamın ancak Pinochet dönemi boyunca ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamamış, dışlanmış kesimlerin sorunlarının çözülmesiyle sağlanacağına inanmıştır. Bu pragmatik inanç, Hıristiyan demokratların öncülüğündeki ilk Concertación hükümetlerinde bile, sınırlı bir çerçevede de olsa korumacı sanayileşme stratejisi ve toprak reformunun gündeme gelmesine yol açmıştır (Winn, 2004: 53). Concertación döneminde sosyal programlar için yapılan harcamalardaki artış oranı, GSYİH'nın artış oranının üzerinde gerçekleşmiş, 1990-2005 arasında kamu harcamaları sağlık alanında üç katın, eğitim alanında ise dört katın üzerinde artmıştır (Riesco, 2007: 161). Buna rağmen kamu harcamalarının, GSYİH'nın sadece beşte biri seviyesinde kalması, Pinochet dönemindeki sosyo-ekonomik dışlanmanın boyutunu gözler önüne sermektedir. Concertación'un sosyal politikaları bu açıdan diktatörlük dönemindeki sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirmenin ötesine gitmemiş, sosyal reformlar asla emekçilerin darbe öncesindeki kazanımlarını geri getirecek radikal değişiklikler öngörmemiştir. Sözelimi Aylwin hükümetinin 1991-92'de işgücü piyasasını düzenlenmeye yönelik yasal

reformları, toplu sözleşmenin ve iş mahkemelerinin kaldırılmasına ve işçilerin toplu olarak işten çıkarılmasına kaldırılmasına imkân tanıyan 1979 tarihli *Plan Labora*'un temellerine dokunmamıştır (Frank, 2004: 77-78). Pinochet'nin iş kanunu, işverenlere hiçbir gerekçe göstermeden işten çıkarma hakkı verirken, yeni yasa sadece işten çıkarmaların gerekçelendirilmesini öngörmüş, ayrıca toplu pazarlık hakkı üzerindeki sınırlamalar devam etmiştir. 1992-2002 arasında sendikalar, işgücü yasalarında daha derin değişiklik ve daha çok katılım için mücadele etmiş, ancak ne Frei ne de Lagos hükümeti işçilerin taleplerini dikkate almıştır. Concertación'un "eşitlikle birlikte büyüme" söyleminin sosyo-ekonomik boyutları, onun temelini oluşturan neoliberal ekonomik modelle arasında her zaman bir gerilim yaratmış; sermaye birikimi ve yönetilebilirliği tehdit edecek unsurlar, demokratikleşme sürecinin ekonomik elitleri için işçilerin katılımından daha öncelikli bir kaygı meselesi olmuştur (Frank, 2004: 71-72). Başka bir ifadeyle sosyal reformların esas işlevi, neoliberal politikalar kesintisiz uygulanırken toplumsal gerginliği azaltmak ve olası çatışmaları önlemek olmuştur. Patricio Silva'nın açıkça belirttiği gibi (2012: 319) "hükümetin ekonomik ve finansal kararlarının hizmetinde ehil teknokratların var olması, Concertación'un ekonomik modele radikal değişiklikler getirmeyeceğinin bir garantisi olarak yer almıştır". Bununla birlikte bu süreçte sosyal reformların popülizmden ve hatta siyasetten uzak, teknokratik bir dil ve depolitize söylemlerle uygulandığını belirtmek gerekir. Zira Pinochet sonrası dönemde popülizm, yeni "ideolojik düşman" olarak belirmiş; 1973 darbesinin yarattığı "kolektif travma" yüzünden geçmişteki krizleri yeniden yaratabilecek durumlara karşı aşırı derecede duyarlı hale gelen Şilililer, popülist söylemlere şüpheyle yaklaşmaya başlamıştır (Winn, 2004: 54). Bu yüzden en büyük korkusu "popülizmle suçlanmak" olan Concertación hükümetleri, her fırsatta "Allende popülizmi"ni sert bir dille sert eleştirdikleri gibi Hugo Chávez ve Evo Morales gibi Latin Amerika'nın "radikal popülist" olarak tanımlanan liderlerine de mesafeli yaklaşmışlardır. Teknokratların popülist söylem ve pratiklere koydukları mesafe, Volker Frank'ın (2004) "siyasetsiz siyaset" olarak nitelendirdiği bir siyaset biçimine yol açmış, bununla birlikte sosyo-ekonomik ve siyasal durumdaki genel belirgin iyileşme de, paradoksal olarak siyasi ilgisizliği beraberinde getirmiştir (Silva, 2012: 321).

Concertación'un demokrasiye geçiş sürecinde ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamasında önemli rol oynayan bir diğer önemli unsur, partiler üstü bir elit siyasetine (*partido transversal*) dayanmasıdır (Siavelis ve Sehnbruch, 2009: 7-8). Özellikle ilk iki Concertación hükümetinde karar verme süreçlerine hâkim olan elitlerin kendi çıkarlarını Concertación'un çıkarlarıyla özdeşleştirmeleri, koalisyonu oluşturan siyasi partilerden bağımsız bir elit uzlaşmasını mümkün kılmıştır. Siyasi elitlerin çok partili bir koalisyona rağmen demokrasiye geçiş

sürecinde üst düzey yönetilebilirlik sağlarnasında bu uzlaşma temelinde geliştirilen mekanizmaların rolü büyüktür. Sözelimi *cuoteo* olarak anılan gayri resmi kurum, devlet başkanlarının, kabine üyelerini belirlerken koalisyon ortakları arasında (her partinin seçim ağırlığına göre) bir güç paylaşımını esas almasını öngörür (Siavelis, 2009: 110). Şili’de Pinochet sonrası ilk devlet başkanları, *cuoteo’ya* sadık kalarak çoğu zaman kişisel yetkilerini kullanmaktan vazgeçmiş ve koalisyonun uzun dönemli desteğini almaya çalışmıştır. Ancak devlet başkanlarının koalisyon hükümetini başarılı bir şekilde yönetmesini sağlayan ve yasama sürecini hızlandıran *cuoteo*, zamanla kayırmacılık olarak algılanmaya başlamış ve Şili demokrasisinin meşruiyetini zayıflatmıştır (Siavelis ve Sehnbruch, 2009: 9). Bununla birlikte siyasi elitlerin iktidarı paylaşma konusunda uzlaşmasını sağlayan kendine özgü bu yapı, siyasetin elit bir zümrenin tekelinde kalmasına yol açmış ve bu da yönetici elite karşı tepkilerin artmasına yol açmıştır. Zira elit sınıf, demokrasiye geçiş sürecinde kurduğu dengelerin bozulmasına yol açacak herhangi radikal değişiklikten kaçınmış, bu yüzden Şili toplumundaki eşitsizlikleri ortadan kaldıracak sosyo-ekonomik reformları yapma konusunda isteksiz davranmıştır (Siavelis ve Sehnbruch, 2009: 6-7). Concertación’un geniş bir toplumsal destek sağlamak için resmi kurumlar aracılığıyla geliştirdiği sosyo-ekonomik ve siyasi katılım mekanizmaları, alt ve orta sınıflardan farklı kesimlerin siyasi gündemi şekillendirmesini sağlayacak araçlar sunmamıştır. Nihayetinde kapsayıcı olması gereken *política de acuerdos*’un özünde dışlayıcı bir niteliğe sahip olması, toplumsal uzlaşma için gerekli zemini sarsmaya başlamıştır. Concertación’un sol bileşenleri, demokratik geçiş sürecini eşitlikçi ve katılımcı bir temelde yönetmek yerine elit siyasetini benimsemiş ve ekonomi politikalarını teknokratlara devretmiştir.

Kısa vadede Concertación, siyasi ve makroekonomik istikrarı sağlamada etkili olduysa da, uzun vadede neoliberalizmin çelişkilerini derinleştirmenin ötesine gidememiştir. 1990-2006 arasında yoksulluk oranı yüzde 38’den yüzde 13’e düşmüş, yolsuzlukla mücadelede önemli adımlar atılmış ve 1980’lerin başlarında yüzde 14 olan işsizlik oranı 1990’ların ilk yıllarında yüzde 5 düşerek 2000’lere kadar yüzde 6-8 aralığında kalmıştır. Ancak ekonomik büyümeden üst sınıflar daha fazla yararlanmış. Zira ortalama reel ücretlerdeki artış GSYİH’daki artışın altında kalmış, darbeden önce yüzde 60 olan maaşların GSYİH’a oranı 1980-2004 arasında yüzde 40’ta kalmıştır (Riesco, 2007: 162). Diktatörlük öncesi alım gücü ancak 1999’da yeniden yakalanmış, öğretmenler ve diğer kamu emekçileri ise bugün hâlâ darbe öncesindeki alım güçlerine kavuşamamıştır (Riesco, 2007: 162). Ayrıca 1970’ler ve 80’ler boyunca giderek artan gelir dağılımında eşitsizlik, 1990’lar boyunca hiçbir şekilde düşme eğilimi göstermemiştir. Dahası Şili’de 1990’ların reform süreci, tıpkı Arjantin ve Meksika’da olduğu gibi

gelir dağılımını daha da kötüleştirmiş, Gini katsayısı yeni bir dengede, ancak öncekinden daha yüksek bir seviyede (0,57) sabitlemiştir (Morley, 2001: 95). Brezilya'nın ardından Güney Amerika'nın en eşitsiz ülkesi olan Şili'de nüfusun en zengin yüzde 10'luk diliminin toplam geliri, en yoksul yüzde 80'lik dilimin toplam gelirinden daha fazladır (López ve Miller, 2008: 2679). Bununla birlikte vergi ve harcama politikalarının gelir dağılımını düzeltmesi gerekirken daha da bozması, özel eğitim sisteminin gelir dağılımındaki uçurumu yeniden üretmesi ve 1981'de özelleştirilen sosyal güvenlik sisteminin yarattığı toplumsal güvencesizliğin sürmesi de eşitsizliği derinleştirmektedir.¹⁵ Latin Amerika'nın en başarılı kalkınma deneyimi olarak gösterilen Şili'deki bu tablo, son on yılda öğrenci hareketi başta olmak üzere toplumsal hareketleri tetikleyen en önemli unsur olmuştur.

Neoliberalizm, ilk kez denendiği Şili'de toplumun tüm kesimlerine derin bir şekilde nüfuz etmiş, bugün Şili'yi dünyanın en açık ekonomilerinden biri haline getiren küresel ekonomiye eklenme süreci, işçi hareketi başta olmak üzere toplumsal hareketler üzerinde baskı yaratmıştır. Neoliberal reformların odaklandığı eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve serbest ticaret gibi temel alanlarda gerçekleşen radikal dönüşümler, siyasal ve toplumsal muhalefetin sınırlarını belirleyen en önemli unsur olmuştur. Bununla birlikte Concertación hükümetleri, diktatörlük döneminde baskı ve şiddetle zayıflatılan toplumsal hareket örgütlerini büyük ölçüde etkisi altına almayı başarmıştır. 1990'lar boyunca gerek Concertación'un toplumsal ve siyasal uzlaşısı sağlamaya yönelik mekanizmalarının gerekse de travmatik darbe döneminin yarattığı ahlaki ve politik çöküntünün toplumsal hareketleri sindirmesi nedeniyle, Pinochet döneminin mirasıyla toplumsal bir hesaplaşmanın koşulları, ancak 2000'lerle birlikte olgunlaşmıştır. 2006'da Penguen Devrimi'ni yapan lise öğrencilerinin, demokrasiye geçiş sürecinde doğmuş ve anne ve babalarının diktatörlük döneminde yaşadığı baskı ve korkuyu hiç yaşamamış yeni bir neslin politik aktörleri olmaları bu açıdan önemlidir. Eğitim alanının neoliberal politikaların en sert uygulandığı alanların başında gelmesi ve toplumsal direnişi besleyen eşitsizlik ve adaletsizliğin yeniden üretildiği en temel alan olması, onları toplumun patlamaya en hazır unsurları haline getirmiştir.

Neoliberal Eğitim Modeline Karşı “Penguenlerin Yürüyüşü”

Latin Amerika'da gelir dağılımı eşitsizliğine yol açan yapısal nedenlerin başında eğitim gelir (Morley, 2001: 51-9). Eğitim sisteminin piyasa yönelimli eğitim politikalarıyla yeniden yapılandırılması, Şili'yi dünyanın en eşitsiz toplumlardan biri haline getiren neoliberal dönüşüm sürecinde çok büyük bir rol oynamıştır. Fuat Ercan'ın belirttiği gibi (1999: 29-32), eğitimin içerik olarak piyasa mekanizmalarına bağlanması, 1980'lerle birlikte küresel bir süreçte gerçekleşmiş

ve zaten başından itibaren verili eşitsizlikleri yeniden üreten eğitim sistemi, bu süreçte neoliberal uygulamalarla çok daha adaletsiz bir nitelik kazanmıştır. Bu bağlamda Şili'nin küresel sisteme eklenme süreci, eğitim alanında da serbest piyasa temelli derin bir dönüşümü kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir. Eğitimin, bir kamu hizmeti olarak sunulmasının koşulları tamamen değiştirilerek piyasada alınıp satılan bir mal haline getirilmesiyle, çalışan kesimlerin eğitim olanaklarına ulaşması büyük ölçüde engellenmiştir. Eğitimi özel bir mal olarak tanımlayan ve en temelinde maliyeti karşılama (*cost-recovery*) mantığına dayanan neoliberal anlayış, özel harcamanın (yani borçların) kamu harcamasını ikamesini öngörür ki bu da finansal yükün öğrenim harçları yoluyla öğrencinin üzerine binmesi demektir (Wiley, 2013: 33). Kitleleşen eğitimden ticari eğitime geçiş süreci, bu şekilde eğitime erişilebilirlikte eşitsiz koşullar yaratarak, eğitim hakkı, fırsat eşitliği ve en nihayetinde toplumsal adalete ağır bir darbe indirmiştir. Şili'de 1980'lerin başlarından bu yana, yönetimin adem-i merkezileşmesi, özel okulların kamu tarafından desteklenmesi gibi reformlarla, esas olarak eğitime ayrılan kamu harcamalarının kısıtlanması ve orta ve yüksek öğretimin özelleştirilmesi hedeflenmiştir. Bugün Şili, OECD (İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı) ülkeleri arasında¹⁶, eğitimin bütün düzeylerinde özel harcamaların oranının en yüksek olduğu (yüzde 40) ülke iken, aynı zamanda dünyada öğrenci başına kamu harcamasının en düşük olduğu (5,5 dolar) ülkelerden biridir (OECD, 2014; López ve Miller, 2008). Pinochet döneminde özelleştirme, tercih özgürlüğü, devletin ikincil rolü, işletmecilik, girişimcilik, rekabetçilik ve evrensel standartlar söylemleriyle temelleri atılan neoliberal eğitim reformları, Concertación döneminde Dünya Bankası'nın desteğiyle uygulanmaya devam etmiştir (Cabalin, 2012: 221).

Eğitimde neoliberal yeniden yapılanma süreci, Pinochet döneminde *vouchers* sistemiyle hayata geçirilmiştir.¹⁷ İlk defa Şili'de uygulanan bu sistem, eğitimi merkezileştirmenin tasfiye edilerek kamu okullarının belediyelere devredilmesine, eğitim harcamalarının yerel kaynaklarla finanse edilmesine ve böylelikle eğitime ayrılan merkezi bütçenin azaltılmasına dayanıyordu.¹⁸ Bu doğrultuda 1979 Belediye Gelir Kanunu ile ortak bir fon (*Fondo Común Municipal-FCM*) oluşturularak belediyelerin yerelleştirilen hizmetleri finanse etmesi kolaylaştırıldı. Bununla birlikte 1980 reformlarıyla belediyelere devredilen 341 okulun finansmanı (öğretmenlerin maaşları da dâhil) sadece belediye bütçelerinden karşılanmayacak aynı zamanda merkezi bütçeden öğrenci başına ödenek sağlanacaktı. Buna göre özel okullar da, belediye okulları gibi öğrenci başına ödenekten yararlanma hakkı kazanıyordu ve aileler kendilerine verilen kuponlarla (*vouchers*) çocuklarını ister belediye okuluna ister özel okula yazdırabiliyordu (Wiley, 2013: 40; Kubal, 2003: 5). Bu sistemin temelini oluşturan

üç faktör, kurumlar arası rekabet, okul tercihi ve özelleştirme, eğitim kurumlarının piyasada rekabet eden özel şirketler gibi davranmasına, öğrencilerin de bir çeşit müşteriye dönüşmesine zemin hazırladı (Bellei, Cabalin ve Orellana, 2014: 428). 1982’de kamu okullarının yüzde 84’ü, 1987’de ise tümü belediyelere devredilirken sadece beş yılda binin üzerinde özel okul açıldı (Karakuş Candan, 2014: 126-7). Özel okullara kayıt olma oranı 1981’de yüzde 15 iken 1999’da yüzde 35’e çıktı ve kamu okullarında ilk ve orta öğretimdeki öğrenci sayısı 700 binden fazla, yani yaklaşık dörtte bir azaldı (Riesco, 2007: 153). Bu süreçte üçlü bir yapılanma ortaya çıktı: Düşük gelirli ailelerin çocuklarının gittiği belediye okulları; orta sınıf öğrencilerin yazıldığı devlet tarafından desteklenen özel okullar (*vouchers* okulları) ve sadece en yüksek gelirli yüzde 5’lik dilimdekilerin gidebildiği, kamu finansmanından yararlanmayan özel okullar (Vegas, 2002: 4-6; Karakuş Candan, 2014: 127). Bugün Şili’de 15 yaşındaki çocukların sadece yüzde 37’si kamu (belediye) okullarına yazılıyor, bu oranın OECD ülkelerindeki ortalaması ise yüzde 82 (OECD, 2014). Bununla birlikte zengin ve fakir belediyeler arasındaki fark da, öğrencilerin aldığı eğitimin niteliğinde farklılıklara yol açmış, kaliteli eğitim sadece gücü karşılamaya yetenlerin erişebileceği bir ayrıcalığa dönüşmüştür (Chovanec ve Benitez, 2008: 43). *Educación 2020* adlı sivil toplum örgütünün kurucu başkanı Mario Weissbluth’a göre, öğrenci hareketinin en temelinde eğitim ayrımcılığına (*apartheid educativo*) yol açan *vouchers* sistemi bulunmaktadır (CNN Chile, 2013).

1980 reformlarına ek olarak, 10 Mart 1990’da, Pinochet iktidarının son resmi gününde yayımlanan eğitim yasası (*Ley Orgánica constitucional de enseñanza-LOCE*), eğitim sisteminin özelleştirilmesinin ve devletin eğitim sektöründeki rolünün en aza indirgenmesinin temel yasal dayanağı olmuştur (Chovanec ve Benitez, 2008: 43). Zira LOCE’de eğitim hakkı, serbest piyasa şartları altında eğitimin sürdürülmesi olarak tanımlanmıştır (Alarcón Ferrari, 2007). Böylece Şili’de eğitim sisteminin yüzde 80’e yakınının özelleştirilmesi ve eğitim harcamalarının sadece yüzde 25’inin devlet tarafından karşılanması, düşük gelirli ailelerin çocuklarının lise ve dolayısıyla üniversite eğitiminden dışlanmasına yol açmıştır. Nüfus artış hızının, Şili’de Latin Amerika’nın geri kalanına göre her zaman çok daha düşük seviyelerde olması¹⁹, ilk ve orta düzeyde eğitimin herkes için mümkün olmasına imkân tanırken, ortaöğrenimden sonra eğitim oranı yüzde 32’ye düşmektedir. Şili nüfusunun gelir bakımından en üst beşte birlik diliminde ise bu oranın yüzde 70 olması, ön lisans ve lisans eğitimlerinden dışlananların esas olarak düşük gelirli ailelerin çocukları olduklarına işaret eder (Riesco, 2007: 154). Neoliberal eğitim politikalarına bağlı olarak, hem özel hem devlet okullarında okuyan öğrencilerin toplam nüfusa olan oranı 1974’te yüzde 30 iken, 1990’da yüzde 25’e düşmüştür, bugün hâlâ yüzde 27 düzeyindedir

(Riesco, 2007: 153-4). Şili’de eğitim düzeyinin dramatik bir şekilde düşmesinde, eğitimin özelleştirilmesinden sonra 1982 krizini takiben yaşanan durgunluk yıllarında ailelerin *vouchers* adı verilen kuponları eğitim harcamalarına ayırmak yerine bozdurarak başka gereksinimlerini karşılamalarının da büyük payı olmuştur (Ercan, 1999: 32).

Diğer yandan neoliberal eğitim politikalarının sosyo-ekonomik etkisini, sadece öğrenciler ve aileleri değil öğretmenler de derinden hissetmiştir. *Vouchers* sistemi öğretmenlerin kamu görevliliği statüsünü her yıl yenilenmesi gereken yeni sözleşmelere bağlamış, öğretmen sendikalarının ücrete ilişkin pazarlık haklarını ortadan kaldırmıştır. Şili, OECD ülkeleri arasında öğretmenlerin en uzun çalışma saatlerine tabi olduğu, buna rağmen en düşük ücret aldığı ülkelerden biridir. Ayrıca 1991’de çıkarılan yasaya göre öğretmenlerin deneyim ve eğitim durumuna göre ücretleri farklılaşmaktadır. Buna göre 15 yıllık deneyimi olan bir ortaokul öğretmeni yılda 26 bin 195 dolar kazanmaktadır ki, OECD ortalaması 42 bin 861 dolardır (OECD, 2014). Dolayısıyla öğretmenler ek gelir elde etmek için birden fazla okulda ya da başka işlerde çalışmak zorunda kalmakta, bu da eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada eğitim sisteminin özelleştirilmesinin temel gerekçesi olarak sunulan eğitimin kalitesi meselesine de değinmek gerekir. 1988’de Eğitim Kalitesini Ölçme Sistemi (*Sistema de Medición de Calidad de la Educación-SIMCE*) adı altında matematik, İspanyolca, sosyal bilimler ve doğa bilimleri gibi temel alanlarda dördüncü ve sekizinci sınıf arasındaki öğrencilerin (ilköğretim) performanslarını ölçen testler uygulanmaya başlanmıştır. 1996’da SIMCE testleri ikinci sınıftan itibaren uygulanmaya başlamış, 1999’da ise genel kültür eklenerek içeriği genişletilmiş ve on birinci sınıfları da (ortaöğretim) kapsamıştır. 1991’e kadar Şili Katolik Üniversitesi, 1992’den itibaren ise Eğitim Bakanlığı tarafından uygulanan ve eğitimin kalitesini artırmayı hedefleyen SIMCE testlerinin esas işlevi, okulları derecelendirerek ailelerin çocuklarını hangi eğitim kurumuna göndereceklerine karar vermesini kolaylaştırmak olmuştur (Aedo ve Sapelli, 2001: 41-5). Dolayısıyla SIMCE, *Vouchers* sisteminin en önemli dayanaklarından biri olan “okul tercihi” ilkesine meşru bir zemin sağlayarak neoliberal eğitim modelinin sürdürülmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Eğitimin bir tercih sistemi üzerine kurulmasıyla, tercih şansı olan aileler “iyi okulları”, iyi okullar da “iyi öğrencileri” seçebilmekte, çocuklarını iyi okullarda okutmak için yeterli geliri olmayan ailelerin çocukları içinse “seçme özgürlüğü” kâğıt üzerinde kalmaktadır. Bu da Şili eğitim sisteminde tabakalaşmayı ve eşitsizliği derinleştirmektedir (Gauri, 1998: 50-6). SIMCE’ye yönelik tepki, öğrenci protestolarında açılan pankartlarda ve atılan sloganlarda da açıkça görülebilir. 2013’ten bu yana akademisyen ve lisansüstü öğrencilerinin de desteğiyle üniversite öğrencileri federasyonları ve lise öğrenci

örgütleri SIMCE'nin kaldırılması için “*Alto al SIMCE/Stop SIMCE*” adı altında büyük bir kampanya yürütmektedir.²⁰

Son olarak, 1980 reformlarının şekillendirdiği neoliberal modelin yüksek eğitimdeki karşılığı da benzer şekilde toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlik olmuştur. 1980 öncesi Şili’de sadece sekiz yüksek eğitim kurumu vardı. Bunlardan ikisi tamamen kamu üniversitesiydi ve öğrencilerin yüzde 67’si bu iki büyük kamu üniversitesine kayıtlıydı. Diğer altı üniversite, kamu fonlarından yararlanan özel üniversitelerdi ve bunların hiçbirinde öğrenciler harç ödemiyordu (Wiley, 2013: 37). 1980 reformlarıyla iki büyük kamu üniversitesi bölünerek küçük yerel kurumlara ayrıldı. Buna ek olarak 1980 reformları, özel üniversite kurulması için asgari koşulları en aza indirgeyerek, özel üniversitelerin sayısının artmasının yolunu açtı.²¹ Böylelikle 1980’de altı olan özel üniversite sayısı, 1990’da 300’e çıktı ki bunların sadece 22’si kamu fonlarından yararlanıyordu. Üniversitelerin finanse edilmesine dair yeni düzenlemelerle kamu fonları azaltıldı ve yüksek öğretim kurumları kendi kendilerini finanse etmek zorunda kaldılar. Üniversiteler doğrudan kamu finansmanı yerine rekabete ve talebe dayalı araştırma fonlarına tabi tutuldular. Bu yüzden kamu üniversiteleri de dâhil olmak üzere üniversiteler ilk kez öğrencilerden harç istemeye başladı (Brunner, 1993). Ayrıca üniversitelerin özelleştirilmesi ve harç kredilerinin yeni bir finans kaynağı olarak ortaya çıkmasının sonucunda kâr amacı güden “sözde üniversiteler” (*pseudo universities*) ortaya çıktı (Wiley, 2013: 33). Bugün Şili’de yüksek eğitim üzerine yapılan ulusal harcamanın yüzde 78’i özel harcamalardır (OECD ülkelerinde bu oran ortalama yüzde 31) ve bu da Şilili ailelerin ödedikleri harçlardan gelmektedir (Bellei, Cabalin ve Orellana, 2014). Eğitime erişilebilirlikte derin bir eşitsizlik yaratan bu koşullar, çocuklarını üniversiteye göndermek isteyen orta ve düşük gelirli ailelerin dev bir borç yükü altında ezilmesine neden olmaktadır.

Bütün bu koşullar, yüz yıllık bir örgütlü mücadele geleneği olan Şilili öğrencileri, Pinochet döneminin ardından bir kez daha kitleler halinde sokaklara dökmüştür. 1990’lar boyunca demokrasiye geçiş sürecinde diğer toplumsal hareketler gibi sindirilen ve güçsüzleşen öğrenci hareketi, 2000’lerle birlikte tekrar canlanmıştır. Haziran 2000’de Santiago başta olmak üzere tüm ülke genelinde üniversite öğrencileri, yüksek eğitime daha fazla bütçe talebiyle kitlesel protestolarda bulunmuş, lise öğrencileri dersleri boykot ederek (*paro*) destek vermiştir. Mart 2001’de yeni eğitim yılının başlamasıyla lise öğrencilerinin paso ücretlerini protesto etmek için başlattıkları eylemler de yıl boyu *paro*’larla devam etmiştir. 30 Nisan 2002’de Şili Üniversitesi Öğrenci Federasyonu (FECH) ve Şili Öğrenci Konfederasyonu (CONFECH) öncülüğünde 6 binden fazla öğrencinin ülke genelinde başlattığı kitlesel eylemler, polis tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır (Wiley, 2013: 45-50). Gerek lise gerek üniversite öğrencileri her yıl

Mart ayında eğitim yılının başlamasıyla kitlesel eylemler düzenlemeye devam etmiş ve taleplerini her seferinde daha net bir şekilde ortaya koyarak “Penguin Devrimi”ne giden süreci kurumsal bir zeminde adım adım inşa etmiştir. Bu süreçte Şili Komünist Partisi’nin ağırlığındaki Lise Öğrencileri Federasyonu’nun (*Federación de Estudiantes Secundarios-FESES*) dağılmasıyla Ekim 2000’de kurulan Lise Öğrencileri Koordinasyon Meclisi’nin (*La Asamblea Coordinadora de Estudiantes Secundarios-ACES*) çok büyük bir katkısı olmuştur. Ülke genelinde öğrencileri mobilize etmede çok büyük bir gücü olan ACES, 2006 ve 2011’deki öğrenci hareketlerinde önemli rol oynamıştır.

“Penguinlerin Yürüyüşü” ya da “Penguin Devrimi” olarak anılan süreç, 11 Mart 2006’da Concertación’un sosyalist adayı Michelle Bachelet’in başkanlık koltuğuna oturmasından kısa bir süre sonra, 24 Nisan’da Santiago’da 5 binden fazla lise öğrencisinin sokaklara dökülmesiyle başladı. Öğrenciler üniversiteye giriş sınavı (*Prueba de Selección Universitaria-PSU*) ücretinin yaklaşık 50 dolar artırılmasını ve öğrenci pasosunun (*pase escolar*) günde iki kullanımla sınırlandırılmasını protesto ediyor, ayrıca günde sekiz saati aşan tam okul günü uygulamasının (*Jornada Escolar Completa-JEC*) kaldırılmasını ve 1990 eğitim yasasının (LOCE) lağvedilmesini istiyordu. 4 Mayıs’taki eylemlerde 600’den fazla öğrencinin tutuklanmasının ardından 8 Mayıs’ta ACES, talepleri kabul edilmezse dersleri ulusal düzeyde boykot (*paro nacional*) edeceklerini açıkladı. Yine bu süreçte *toma* adı verilen okul işgalleri başladı. Bachelet hükümeti öğrencilerle müzakere yapmayı kabul ettiyse de, öğrenci talepleri konusunda en başından beri ortaya koyduğu olumsuz tavır, eylemlerin sürmesine neden oldu (Chovanec ve Benitez, 2008: 44). 10 Mayıs’ta öğretmen sendikalarının da destek vermesiyle ulusal bir nitelik kazanan eylemlerde bin 200 kişi tutuklandı. 11-16 Mayıs arasındaki müzakerelerde hükümet paso kullanımı üzerindeki sınırlamayı kaldırmayı kabul ettiyse de, öğrencilerin diğer talepleri müzakere edilmedi (Wiley, 2013: 65). Hükümetin görüşmelere son vermesi üzerine ACES, 30 Mayıs’ta ulusal boykot ilan etti. Tüm ülke genelinde çoğunluğunu lise öğrencilerinin oluşturduğu yaklaşık bir milyon kişi 30 Mayıs günü sokaklara döküldü ki bu, Pinochet’nin düşüşünün ardından gerçekleşen en büyük eylemdi. Koyu mavi ve beyaz üniformalarından dolayı penguinler (*pingüinos*) olarak anılan öğrencilerin eylemleri kısa sürede tüm eğitim sistemini kapsayacak şekilde yayılarak iki ay boyunca *toma*’larla ve protestolarla aralıksız devam etti. Üstelik bu kez penguinler, ailelerinin, öğretmenlerinin ve toplumun büyük çoğunluğunun desteğine sahipti ve Pinochet rejiminin ürünü olan neoliberal eğitim sisteminin son bulmasını istiyorlardı. Öğrencilerin taleplerini değerlendiren Michelle Bachelet, 1 Haziran’da yeni eğitim planını açıkladı (La Tercera, 2006). Buna göre pasolar en yoksul yüzde 20’lik kesimdeki

öğrenciler için bedava, diğer öğrenciler içinse 7 gün 24 saat kullanılabilir olacak, PSU 15 bin öğrenci için ücretsiz olacak, 520 okula altyapı yatırımı yapılacak, 500 bin öğrenciye bedava öğle yemeği sağlanacak, Eğitim Bakanlığı yeniden düzenlenecek ve yeni bir eğitim yasası yapılacaktır. Öğrencilerin taleplerini tam olarak karşılamayan bu düzenlemeler karşısında öğrenci hareketi içinde bölünmeler yaşandı. Yine de Eylül ve Ekim boyunca öğrenci eylemleri devam etti. Aralık'ta Pinochet'nin ölümü, 2006 yılının Şili siyasetinde yeni bir dönemin başlangıcı olacağı yönündeki inançları pekiştirdi.

2007'deki ilk öğrenci eylemlerinin hedefinde esas olarak, yeni ulaşım sistemi Transantiago vardı. Bachelet hükümetinin en büyük başarısızlıklarından biri olarak gösterilen ve uzun süre aksaklıkları giderilemeyen ulaşım sistemine karşı öğrencilerin eylemleri geniş yankı uyandırdı. Bununla birlikte öğrenciler, hükümetin verdiği sözü tutarak LOCE'yi lağvetmesi için eylemleriyle baskı unsuru oluşturmaya devam etti. Penguenlerin yürüyüşü sonucunda 12 Eylül 2009'da yürürlüğe giren Genel Eğitim Yasası (*Ley General de Educación-LGE*) ile Pinochet dönemi mirası LOCE lağvedildi, Öğrenci Merkezleri (*Centros de Alumnos*) olarak bilinen öğrenci örgütlerini düzenleyen 1990 tarihli kararname kaldırıldı, üniversiteye giriş sınavı ücretsiz oldu ve ders saatleri yeniden düzenlendi. Önemli kazanımlar olmakla birlikte, bu reformlar neoliberal eğitim modelinde radikal bir değişiklik getirmiyor, yeni eğitim yasası eskisini yeniden düzenlemenin ötesine gitmiyordu. Penguenler, eğitim sisteminde daha radikal bir dönüşüm olmasını, eğitimin belediyeleşmesinin son bulmasını ve üniversite eğitiminin eşit ve parasız olmasını istiyordu. Onlar üniversiteye geldiğinde iktidarda Pinochet döneminde zengin olmuş milyarder işadamlarından Sebastián Piñera vardı ve diktatörlük dönemiyle toplumsal bir hesaplaşma kaçınılmazdı.

Öğrenci Hareketi Öncülüğünde Toplumsal Direniş: Şili Kışı

Concertación'un en zayıf hükümeti olarak kabul edilen Bachelet hükümetinin ardından, 17 Ocak 2010'daki başkanlık seçimlerini, yüzde 51 oyla Değişim için Koalisyon'un (*Coalición por el Cambio*) adayı Sebastián Piñera kazandı. 2009'da kurulan ve merkez sağ koalisyon Şili için İttifak'ın (*Alianza por Chile*) uzantısı olan Değişim için Koalisyon'un seçim zaferiyle, Pinochet döneminin ardından ilk defa muhafazakâr, sağcı bir devlet başkanı iktidara geliyordu.²² 11 Mart 2010'da başkanlık koltuğuna oturan Piñera'nın kabinesinde ağırlığı oluşturan "Chicago çocukları", Şili siyasetinde Pinochet'nin izlerinin hâlâ ne kadar canlı olduğunu gösteriyordu. 2011'e girerken Piñera hükümetine tepkiler, toplumun farklı kesimlerini sokaklara dökmeye başladı. Devlete ait petrol şirketi ENAP'ın Patagonya'nın Magallanes bölgesinde doğal gaz fiyatlarını yüzde 16,8 artırma kararı ve yine Patagonya'da Aysén bölgesine beş büyük hidroelektrik santral

(HES) kurulmasını öngören HidroAysén projesi, çevrecilerden işçilere ve Mapuche yerlilerine kadar birçok kesim tarafından eylemlerle protesto edildi. Öğrenciler bu mücadeleyi destekleyerek eylemlerde ön sıralarda yer aldılar. Mart 2011'e gelindiğinde ise her eğitim yılına girerken yapılan geleneksel protestolarında öğrenciler artık yalnız değildi. Bundan sonraki süreçte neoliberal eğitim sistemine karşı mücadeleyle HES karşıtı mücadele bir arada mobilize olmaya devam etti ve toplumun geniş kesimlerine yayılan neoliberalizme karşı direnişin temelini oluşturdu. Öğrenci hareketine destek veren Mapuche yerlilerinin direnişi ve işçi sendikalarının grevleriyle büyüyen toplumsal muhalefet, aynı dönemde gerçekleşen Arap Baharı'na atfen Şili Kışı olarak anılan süreci inşa etti. Bu süreçte öğrenci hareketi 2006'dakinden çok daha büyük ve kitlesel eylemler gerçekleştirdi. Ağırlıklı olarak FECH, CONFECH ve FEUC'ta (Şili Katolik Üniversitesi Öğrencileri Federasyonu/*La Federación de Estudiantes de la Universidad Católica de Chile*) örgütlenen üniversite öğrencileri bu kez direnişin önde gelen aktörleriydi ki onlar, 2006'da siyaset sahnesine çıkan penguenlerden başkası değildi.

İlk büyük protestolar 2011 Mayıs'ında başladı. CONFECH'in çağrısıyla 12 Mayıs'ta ulusal boykot ilan edildi ve Santiago'da yaklaşık 50 bin öğrenci, eşit, parasız üniversite eğitimi ve öğrencilerin de yönetime katıldığı daha demokratik bir eğitim sistemi için büyük bir yürüyüş düzenledi. 13 Mayıs'ta ise bu kez HidroAysén'e karşı protestolarda 30 bin kişi toplandı. İki eylemde de FECH ve Şili İşçi Konfederasyonu (CUT) öne çıkıyordu. 26 Mayıs'ta "Chicago çocukları"ndan biri olan Eğitim Bakanı Joaquín Lavín'in sadece üniversite rektörlerine gönderdiği ve kamu üniversitelerinin finansmanın performansına dayalı olarak artırılmasına yönelik taslak, öğrenciler tarafından sert bir tepkiyle karşılandı. 5 Haziran'da öğrenci hareketinin liderleri olarak öne çıkan FECH başkanı Camila Vallejo ve FEUC başkanı Giorgio Jackson, Lavín'le görüştüyse de sonuç alınamadı ve bundan sonraki süreçte bir kez daha ülke genelinde lise ve üniversitelerde *toma*'lar başladı. Haziran ayı boyunca giderek kitleselleşen ve tüm ülkeye yayılan eylemler, 30 Haziran'da doruk noktasındaydı. Zira iki yüz binden fazla gösterici sokaklardaydı. Bunun üzerine 5 Temmuz'da hükümet, GANE²³ (Eğitim için Büyük Ulusal Uzlaşma/*Gran Acuerdo Nacional por la Educación*) adında tam 4 milyar dolarlık bir eğitim bütçesine sahip, dört yıllık bir plan sundu. Ne var ki eğitim sisteminin kamulaştırılması başta olmak üzere öğrenci taleplerini hiçbir şekilde dikkate almayan bu plan öğrenciler tarafından reddedildi ve eylemler devam etti. 14 Temmuz'da grevde olan *El Teniente* bakır madenindeki işçilerin de katılımıyla yüz binlerce kişi sokaklara döküldü. 18 Temmuz'da Piñera, önemli bir kabine değişikliğinde bulunarak Lavín'i Eğitim Bakanlığından aldıysa da tepkiler dinmedi. 1 Ağustos'ta hükümetin öğrencilere yaptığı ikinci

teklifin de reddedilmesi üzerine, 8 Ağustos'ta bir kez daha öğrenci örgütlerinin çağrısıyla ülke genelinde 500 binden fazla kişinin katıldığı çok büyük bir gösteri düzenlendi. Üstelik bu eylemler Pinochet'ye karşı tencere ve tava çalınarak yapılan *cacerolazo* protestolarını yeniden canlandırıyor (Wiley, 2013: 101). Eylemlerin büyüklüğü karşısında hükümetin uzlaşmak için öğrencilere sunduğu öneriler çok cılız ve eğitim sisteminde gerekli değişiklikleri hayata geçirecek talepler karşılığını bulmuyordu. Dolayısıyla 18 Ağustos'ta hükümet üçüncü teklifini yaptığında öğrencilerin cevabı değişmedi ve 21 Ağustos'ta 500 binden fazla kişi bir kez daha sokaklara döküldü. 24 ve 25 Ağustos'ta CUT'un ilan ettiği iki günlük ulusal grev, Piñera hükümeti üzerinde çok büyük bir baskı yarattı. Santiago Uluslararası Havaalanı çalışanlarının da katılmasıyla ülkede her türlü ulaşım durdu ve ülke ekonomisi en az 400 milyon dolarlık bir zarara uğradı. Eğitim sisteminden emeklilik sistemine, sağlıktan çevreye neoliberal politikaların tüm sosyo-ekonomik sonuçlarının sorgulandığı bu grev, Pinochet döneminden bu yana yapılan en büyük ulusal grevdi. Sonraki süreçte bir yandan hükümetle öğrenciler arasında müzakereler başladı bir yandan da askeri polisin (*carabintero*) sert müdahaleleri sonucu eylemler çatışmalara dönüştü ve ülke genelinde lise ve üniversite işgalleri hız kazandı. Bu süreçte hükümet okul işgallerinin ve protestoların yasa dışı olduğu gerekçesiyle binlerce öğrenciyi tutukladı. İçişleri Bakanı Rodrigo Hinzpeter, eylemler sırasında Transantiago otobüsünün yakılmasından sorumlu olanların Devletin Güvenliği Yasası'nı ihlalden yargılanacağını açıkladı (La Tercera, 2011). Ayrıca "Hinzpeter yasası" olarak anılacak yeni yasal düzenlemeye göre, *toma*'lara katılanlar, kamu düzeni bozanlar, ulaşımı engelleyenler, polise saygısızlık edenler ve eylemlerde yüzlerini kapatanlar üç yıla kadar hapisle cezalandırılacaktı (Wiley, 2013: 107). Öğrenciler, diktatörlük döneminden kalma güvenlik yasaları ve onların yeni uzantılarıyla da mücadele etmek zorundaydı. Bu süreçte protesto hakkının önemine dikkat çekmeye çalıştılar.

Ekim ayında müzakerelerin sona ermesinin ardından 18 Ekim'deki protestolar yine çatışmalı geçti. Sene sonuna kadar eylemler bu şekilde sürerken, Aralık'ta Piñera bir kez daha Eğitim Bakanını değiştirerek Felipe Bulnes yerine Harald Beyer'i görevlendirdi. Eylemlerin yoğunluğunun zaman zaman düşmesine rağmen iki yıl boyunca *toma*'lar, protesto gösterileri ve halkın tüm kesimlerine yayılan *cacerolazo*'lar devam etti.²⁴ 2012'de yeni Eğitim Bakanıyla müzakereler yineleniyse de hükümetin gündemiyle öğrencilerinki arasındaki mesafe kapanmıyordu. Dahası Piñera'nın eğitimin bir tüketim malı olduğu ve piyasa boyutunun göz ardı edilemeyeceği yönündeki ısrarlı açıklamaları, esasında öğrenci hareketinin kitleleri mobilize etmesini kolaylaştırıyordu (Somma, 2012: 300-2). Zira Pinochet'nin halefi olarak görülen Piñera iktidarında

neoliberalizm, sosyalist ve “ılımlı” lider Bachelet’in iktidarında olduğundan daha görünürdü. Belki de yüzden neoliberal eğitim modelinin yerine geçecek alternatif bir model belirlemek daha kolaydı ki öğrenciler, yeni bir eğitim sisteminin inşasını sağlayacak taleplerini “Şili Eğitimi için Toplumsal Uzlaşmanın Temelleri” (*Bases Para un Acuerdo Social por la Educación Chilena*) adlı raporla hükümete sunmuştu.²⁵ Buna göre öncelikle eğitim herkes için eşit bir hak olarak devlet tarafından güvence altına alınmalı ve öğrencilerin karar alma mekanizmalarına katılması sağlanarak demokratik bir süreçte eğitim sistemi yeniden yapılandırılmalıydı.

2011-13 öğrenci hareketi, Pinochet döneminin uzantısı olarak görülen Piñera iktidarına karşı toplumsal muhalefeti harekete geçirerek çok büyük bir baskı unsuru oluşturdu. Piñera bir dizi reform yapmak ve defalarca kabine değiştirmek zorunda kaldıysa da iktidarda tutunamadı ve 17 Kasım 2013 seçimlerini yüzde 62 oyla, evrensel bir eğitim sistemi kurmayı ve altı yıl içinde eşit ve parasız üniversite eğitimi sağlamayı vaat eden Michelle Bachelet kazandı. Üstelik bu kez Concertación’a destek veren Şili Komünist Partisi (PCCH), Sol Vatandaş Partisi (*Izquierda Ciudadana-IC*) ve Geniş Toplumsal Hareket (MAS) gibi sol partilerin de katılımıyla Yeni Çoğunluk (*Nueva Mayoría-NM*) koalisyonu kuruldu ve dört öğrenci lideri bu koalisyonda yer aldı. Şili Kışı’nda en çok öne çıkan isimlerden Camila Vallejo ile birlikte Concepción Üniversitesi Öğrencileri Federasyonu (FEC) eski başkanı Karol Cariola’nın Şili Komünist Partisi’nden milletvekili seçilmesiyle komünistler 40 yıl sonra parlamentoya geri dönmüş oldular. Bununla birlikte öğrenci hareketinin taleplerini kurumsallaştırmak için 2012’de Demokratik Devrim Partisi’ni (*Revolución Democrática-RD*) kuran eski FEUC başkanı Giorgio Jackson ile yine aynı süreçte Özerk Sol Partisi’ni (*Izquierda Autónoma*) kuran eski FECH başkanı Gabriel Boric de kendi partilerinin adayları olarak milletvekili oldular. Sokaktaki mücadelenin parlamentoya taşınmasıyla, Mart 2015’te Yeni Çoğunluk hükümeti, uzun süredir beklenen eğitim reformunu hayata geçirerek *vouchers* okulları olarak bilinen kamu finansmanından yararlanan özel okullarda kâr, okul ücretleri ve seçmeli kayıt uygulamalarını yasakladı (Achtenberg, 2015). Böylelikle piyasa ekonomisine dayalı *vouchers* sistemini kaldırmak için önemli bir ilk adım atılmış oldu. Bununla birlikte öğrencilerin bir diğer önemli kazanımı, Bachelet hükümetinin eğitime her yıl 8,3 milyar dolarlık bir pay ayıracağını ve 2016’dan itibaren üniversitelerin parasız olacağını açıklaması oldu (Telesur, 2014). Ancak Şilili öğrencilerin sokaktaki mücadelesi sona ermiş değil. Öğrencilerin son eylemlerinde eğitim sistemiyle ilgili temel taleplerinin yanı sıra, son dönemde ortaya çıkan yolsuzluk skandalına yönelik tepkiler ve temiz siyaset talepleri de öne çıkmaktadır.²⁶ Bu da öğrencilerin sadece eğitim sistemiyle değil ülke siyasetiyle ilgili tüm tartışmalarda söz sahibi olan politik aktörler olarak önemini göstermektedir.

Sonuç

Şili, geleneksel olarak kitlesel muhalefetin örgütlü ve çok güçlü olduğu bir ülke olagelmıştır. 1880'lerde Şili işçi hareketi bölge genelinde öne çıkan en önemli hareketlerden biri olmuş, 1960'ların siyasi mücadelesi ise 1970'te Latin Amerika'da ilk kez seçimle sosyalist bir lideri iktidara taşımıştır. Ne var ki Allende'yi deviren askeri darbe toplumsal iradeye büyük bir darbe vurarak, neoliberal uygulamalarla sosyalist dönüşüm sürecini tersine çevirmiştir. Korku ve şiddetle bastırılan toplumsal direniş, 1983-86 arasında diktatörlüğe karşı yeniden harekete geçtiyse de Pinochet'nin ardından demokrasiye geçiş sürecini yöneten Concertación hükümetleri kitlelerin mobilize olmasını engellemeyi başarmıştır. Böylelikle 2000'lerle birlikte Latin Amerika genelinde neoliberalizm karşıtı toplumsal hareketlerin yarattığı siyasi çalkantılar karşısında Şili'deki siyasi ve ekonomik istikrar, "neoliberal başarı" modeli ve "iyi sol" örneği olarak gösterilmiştir. Oysa 2006'da patlak veren Penguen Devrimi, Şili'nin post-neoliberal sürecin dışında daha fazla kalamayacağına yönelik ilk işaret olmuştur. Örgütlü mücadele gelenekleri yirminci yüzyılın başlarına dayanan Şilili öğrenciler, neoliberal eğitim sistemine karşı direnişleriyle, makroekonomik istikrarın ardındaki toplumsal huzursuzluğu gözler önüne sermiştir. Nihayet 2011'de öğrenci hareketi, neoliberal dönüşüm sürecine karşı toplumun tüm kesimlerine yayılan bir direnişi hayata geçirmeyi başarmıştır. Bu süreçte öğrenci hareketi, sadece neoliberal eğitim sisteminin değil toplumun ve siyasetin her alanını yeniden yapılandıran neoliberal modelin sorgulandığı bir mücadele alanı açmıştır. Bununla birlikte "eğitim özgürlüğü" söylemine karşı "eğitim hakkı"nı savunarak taleplerini net bir şekilde ortaya koymayı başarmış ve gerek Bachelet gerek Piñera hükümetlerini taleplerini gerçekleştirmeleri yönünde baskı altına almıştır. Öğrencilerin söylemleri, talepleriyle aynı doğrultuda, eğitimde toplumsal adalet ve eşitlik temelleri üzerine kurulmuştur. Devletin eğitimdeki ikincil rolünün reddedilmesi ve eğitime daha fazla bütçe isteği, parasız eğitim talebi, eğitimin özelleştirilmesi, piyasalaştırılması ve bir kâr alanı olarak tanımlanmasının reddedilmesi, okul tercihi adı altında dayatılan rekabet sistemine yönelik tepki, toplumsal ayrımcılığa ve tabakalaşmaya yol açan vouchers sisteminin kaldırılması ve yerine adil bir eğitim sistemi kurulması isteği, öğrencilerin kendi çıkarlarını savunan sıradan bir istek listesinin ötesinde, doğrudan neoliberal eğitim sisteminin kendisine yönelik kapsamlı ve net bir gündemleri olduğunu göstermektedir (Bellei ve Cabalin, 2013: 115-116). Öğrenciler en başından beri yeni bir eğitim sisteminin inşasını sağlayacak sektörel taleplerinin güçlü bir siyasi karakteri olduğunu farkında olmuştur. Bu yüzden farklı kesimlerin taleplerini kapsayan alternatif bir gündem belirlemeyi ve güçlü bir toplumsal uzlaşa sağlamayı başarmışlardır. Ayrıca eğitim sorununun ötesinde, siyasi karar alma mekanizmalarına katılmayı başararak aşağıdan

yukarı bir demokratikleşme sürecinin de hayata geçmesini sağlamışlardır.

Bununla birlikte öğrenci hareketinin taleplerini dile getirmek ve hükümet üzerinde baskı unsuru oluşturmak için başvurduğu eylem repertuarı da dikkat çekicidir. *Toma* adı verilen okul işgalleri, sıradan işgal eylemlerinin ötesinde, öğrencilerin özerk, komünal yaşam alanları kurdukları eylemler haline gelmiştir. Penguen Devimi'nde öğrencilerin dersleri boykot ederek düzenledikleri protestolar sırasında ortaya çıkan *toma*'lar zamanla gelişerek bir geleneğe dönüşmüş ve Şili Kışı boyunca okulların altı ay boyunca işgal altında kalmasıyla ve öğrencilerin yarım dönem kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Talepleri kabul edilene kadar okulları terk etmeyeceklerini açıklayan öğrenciler, işgal ettikleri lise ve üniversitelerde alternatif bir yaşamı örgütlemeye çalışmışlardır. Yemek yapma, polise karşı nöbet tutma, ısınma, temizlik gibi temel alanlarda örgütlenmiş, disiplin komiteleri kurarak ortak yaşam alanıyla ilgili kurallar geliştirmiş, çalışma ve oyun saatleri belirlemiş, zaman zaman öğretmenlerin de katılımıyla alternatif dersler yapmışlardır. *Toma*'lar farklı siyasi görüşten öğrencilerin bir arada yaşamasına, gündemi tartışarak birbirlerini dinlemelerine zemin hazırlamış, böylelikle eylemleriyle ilgili bilinçlerini geliştirmelerinde ve bir hareket olarak örgütlenmelerinde önemli bir rol oynamıştır (Koerner, 2014: 58, 89). İşgaller, okullarla da sınırlı kalmamış, sokak ve meydanların yanı sıra Ekim 2011'de Senato da öğrenciler tarafından işgal edilmiştir. Eğitim Bütçe Komisyonu'nun 2012 bütçesini görüştüğü esnada Senato'yu basan ve bütçenin referanduma götürülmesini isteyen öğrencilerden birkaçı toplantı salonuna girmeyi başararak, "referandum, hemen şimdi!" yazılı bir pankart açmıştır (BBC, 2011). Bununla birlikte forum ve meclisler, öğrencilerin toplumun farklı kesimleriyle bir araya geldiği ve mücadeleyi birlikte sürdürmenin biçimlerinin tartışıldığı önemli platformlar olmuştur. 2011'deki protestolar, yaratıcı mizah duygusunun güçlü bir şekilde yansıtıldığı eylemlere de sahne olmuştur. Öğrencilerin zombi kılığında ve Michael Jackson'un *Thriller* şarkısı eşliğinde sahneledikleri "kamu eğitiminin ölümü" adlı gösterileri, vücutlarını baştan aşağıya boyayarak gerçekleştirdikleri öğrenci karnavalı ve eğitim yerine askeri harcamalara ayrılan 1,8 milyar doları eleştirmek için Başkanlık Sarayı La Moneda'yı bin 800 saat boyunca kuşatmaları, uluslararası kamuoyunun en çok dikkatini çeken eylemler olmuştur (Wiley, 2013: 83). Ayrıca sosyal medya alanı da önemli bir muhalefet alanı olarak görüldüğünden, öğrenciler sosyal medya ağlarında da örgütlenerek seslerini duyurmaya çalışmıştır. Sosyal medya araçları, eylemlerin daha geniş kitlelere yayılmasında da işlevsel bir rol oynamaktadır.²⁷

Şili öğrenci hareketi, bu makalede gerek örgütlenme biçimleri gerekse direniş pratikleri açısından Latin Amerika'daki post-neoliberal mücadeleler bağlamında değerlendirildiyse de, 15 Mayıs 2011'de İspanya'da Öfkeliiler (*Indignados*)

hareketiyle başlayan ve ardından Yunanistan, Portekiz, İngiltere ve ABD'ye yayılan işgal et (*occupy*) eylemleriyle de hangi noktalarda benzeştiğini hangi noktalarda ayrıldığını vurgulamak gerekir. Hiyerarşik olmayan, yatay düzeyde örgütlenme biçimi, günümüz toplumsal hareketlerinin karar alma ve strateji belirleme süreçlerinde öne çıkan özelliklerden biridir (Hardt ve Negri, 2012: 45). Yeni bir sosyal ilişki kurmayı ve demokratik, özerk alanlar oluşturmayı hedefleyen yatay oluşumlar, 2001'de Arjantin geneline yayılan toplumsal direniş (*Argentinazo*) sırasında kurulan mahalle komiteleri ve semt meclisleriyle kendini göstermiştir. Bu süreçte en çok öne çıkan "hepsini atın gitsin!" (*que se vayan todos!*) sloganı, politikacılara ve siyasal sisteme yönelik tepkiyi dile getirmenin ötesinde, yeni, katılımcı bir demokrasi potansiyeline işaret etmektedir (Hardt ve Negri, 2012: 46). Bununla birlikte "işgal et, diren, üret!" (*ocupar, resistir, producir!*) sloganıyla fabrikaları işgal ederek yönetimlerine el koyan *piquetero* hareketinin doğrudan demokrasi, öz yönetim ve öz örgütlenmenin önemini vurguladıkları eylemlerinden ve mahalle komitelerinde örgütlenen direniş deneyiminden horizontalizm (*horizontalidad*) kavramı doğmuştur (Sitrin, 2007). Genellikle sosyal medya aracılığıyla yatay olarak iletişime geçme ve işgal edilen alanlarda kurulan meclis ya da kooperatiflerde birlikte karar alma yoluyla kurulan yatay sosyal ilişkiler, gerek Latin Amerika'daki post-neoliberal pratiklerde gerekse 2011'in birçok hareketinde ön plandadır.²⁸ Penguen Devrimi boyunca hareketlenmeyi sağlayan en önemli aktör olan Lise Öğrencileri Koordinasyon Meclisi'nin (ACES) bir "meclis" şeklinde kurulması ve örgütlenmesi bu açıdan önemlidir. ACES, öncelikle belli bir alanda (genellikle İtalya Meydanı) veya belli bir okulda (lise veya üniversite) meclis toplanması için çağrıda bulunur. Herkese açık olan ve düzenli aralıklarla toplanan meclislerde güncel meseleler tartışılır ve eylem kararı (işgal, boykot, yürüyüş vs.) burada alınır. Daha sonra ACES, sosyal medya aracılığıyla eylemi duyurur. Dolayısıyla son sözü söyleyen merkezi bir komite yerine, alınan kararlar yatay sosyal ilişkilere dayanır. Bununla birlikte Şili Kışı'nın en önemli aktörleri olan FECH ve CONFECH gibi üniversite federasyonları daha geleneksel ve bürokratik yapıda örgütlenmelerdir. Federasyonların başında bir genel başkanın yanı sıra, genel sekreter ve yönetici sekreter de bulunur ve öğrenci komiteleri seçimlerine büyük önem verilir. Bu örgütsel yapı, Şili Kışı sürecinde Camila Vallejo ve Giorgio Jackson gibi öğrenci liderlerinin öne çıkmasını sağlamıştır ki, bu da Şili öğrenci hareketini, liderleri olmayan Madrid, Kahire, Atina ve New York'taki eylemlerden belirgin şekilde ayırır (Hardt ve Negri, 2012: 11). Benzer şekilde Camila Vallejo, BBC'ye verdiği röportajda, kendi mücadelelerini, Öfkeli ve Occupy Wall Street hareketlerinden ayıran temel noktanın, köklü ve güçlü bir örgütlülük geleneği olduğunu belirtmiştir. Buna göre Avrupa'da ve ABD'de kendiliğinden ve tepkisel olarak gelişen hareketlerin aksine, Şili'de uzun zamandır var olan adaletsiz

ve eşitsizliğe karşı yeni bir alternatif inşa etmek için mücadele eden örgütlü bir hareket söz konusudur (BBC Mundo, 2011). Görüldüğü gibi, Şili öğrenci hareketinin içinde son dönemde gelişen yatay örgütlenmeler kadar kökleri 1906'da FECH'in kuruluşuna dayanan geleneksel örgütlenme biçimleri de söz konusudur. Öğrenci hareketi, sınıflar arası bir örgütlenmeye ve farklı politik hareketlere tabi olan öğrencilerin bir araya gelmesine olanak sağlamakla birlikte, tarihsel olarak FECH'te baskın olan Şili Komünist Partisi'nin de öğrenci hareketinin gelişiminde büyük payı olduğu göz ardı edilemez. Sonuç olarak Şili öğrenci hareketi, eski ve yeni toplumsal hareketler arasındaki süreklilik öğelerini barındıran bir örnek olarak da ele alınabilir.

Şili öğrenci hareketinin en önemli kazanımı kuşkusuz, toplumun farklı kesimlerini Pinochet'nin en büyük mirası olan neoliberal dönüşüm sürecine karşı mobilize etmeyi başarmış olmasıdır. Penguenlerin başlattığı yürüyüş, öğretmen ve işçi sendikalarından çevrecilere, kadın hareketinden Mapuche direnişine kadar birçok farklı hareketle bütünleşmeyi başarmıştır. Bu da esas olarak öğrencilerin neoliberal eğitim sistemine karşı verdikleri mücadeleyi, neoliberalizme karşı her alanda mücadeleyi gerektiren devrimci bir sürecin parçası olarak görmelerinin ürünüdür. Latin Amerika'daki toplumsal hareketler arasında kurulan iletişim ve işbirliği yeni olmamakla birlikte, 1990'larla birlikte işçi, köylü ve yerli hareketleriyle insan hakları örgütleri ve kadın örgütleri arasındaki etkileşim artmış ve bu süreç Şili'ye de yansımıştır (Biekart, 2005: 88). Bugün Şili'de lise ve üniversite öğrencilerinin, bakır işçilerinin ve Mapuche yerlilerinin radikal bir siyasal dönüşüm için ortaya koyduğu anti-neoliberal tavır, Pinochet döneminin ardından ilk defa aşağıdan yukarıya ve geniş kitlelere yayılan bir direnişi hayata geçirmiştir. Şili'de post-neoliberal dönüşüm süreci, en ez neoliberal dönüşüm süreci kadar sancılı olacaktır. Toplumun her kesimine derinlemesine nüfuz eden neoliberal anlayışın aşılması için kat edilmesi gereken çok uzun bir mesafe olsa da penguenlerin yürüyüşüyle bu yönde ilk adım atılmıştır. Bu süreçte öğrenci hareketinin mücadelesi, dünyanın en eşitsiz toplumlarından biri olan Şili toplumunu dönüştürecek bir potansiyel taşımaktadır.

Sonnotlar

¹ Naomi Klein, "Şili projesi" olarak adlandırdığı bu sürecin doğuşunu *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism* adlı kitabında ayrıntılarıyla anlatır (2007: 59-66). Buna göre yüzlerce Şilili ekonomistin Chicago'da eğitim alma süreci, Şili ekonomik düşüncesini etkilemek için 1950'lerde özel olarak tasarlanmış bir projenin parçasıdır. Chicago Üniversitesi ve Şili Katolik Üniversitesi arasında 1955'te imzalanan ve bu projeyi hayata geçiren sözleşmenin detayları için bkz. Valdés (1995: 135-7). Bugün Şili'nin ABD büyükelçisi olarak görev yapan Juan Gabriel Valdés'e göre, bu süreç bir ülkenin nasıl

ABD'nin doğrudan etki alanı haline gelebileceğinin en belirgin örneğidir (Klein, 2007: 62).

² Gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçümünde kullanılan Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değerler alır. Katsayı 1'e yaklaştıkça eşitsizlik büyür. Şili, CIA Factbook'a göre Gini katsayısı sıralamasında 0,52 ile ilk 15'te yer almaktadır. Kaynak: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2172rank.html>. Son erişim tarihi, 02.04.2015.

³ Latin Amerika'da post-neoliberalizm tartışmaları için bkz: Grugel ve Riggirozzi (2009, 2012), Macdonald ve Ruckert (2009), Silva (2009), Burdick, Oxhorn ve Roberts (2009), Leiva (2008), Panizza (2009) ve Arditi (2008).

⁴ Post-neoliberalizm kavramı aynı zamanda, Venezuela, Bolivya, Brezilya, Arjantin gibi 2000'lerde solun iktidara geldiği Latin Amerika ülkelerindeki sosyal politikadaki dönüşümü ve siyasal iktisadi uygulamaları ele almak için de kullanılır. Bu hükümetlerin siyasal iktisadi uygulamaları birbirinden farklılıklar gösterse de, ortak noktaları gerek Keynesyen gerekse neoliberal paradigmadan ayrılan yeni bir sosyal politika gündemine dayanmalarıdır (Macdonald ve Ruckert, 2009, 8). Ancak bu makalede, post-neoliberalizm kavramı daha genel anlamıyla, neoliberalizme alternatif arayışını ifade etmek için kullanılmaktadır.

⁵ 11 Eylül için çekilen 11 kısa filmde oluşan 2002 yapımı *11'09''01 - September 11* adlı filmde Ken Loach, Amerikalılara başka bir 11 Eylül daha olduğunu hatırlatmak ister. Filmde 11 Eylül 1973 darbesinden dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan ve yıllardır İngiltere'de yaşayan Şilili politik bir sürgün, ABD'deki 11 Eylül saldırılarının birinci yıldönümünde saldırıda hayatını kaybedenlerin ailelerine bir mektup yazarak, "Ortak bir tarihimiz var: 11 Eylül" diye başlayarak kendi 11 Eylül'ünü ve ABD'nin bu süreçte oynadığı rolü anlatır.

⁶ Pinochet dönemi boyunca insan hakları ihlalleri için bkz. Verdugo (2000) ve De Brito (1998).

⁷ Allende dönemi ile ilgili detaylı analiz için bkz. Sigmund (1980); Goldberg (1975); Raby (2007: 269-281); Oppenheim (2007: 31-79).

⁸ Salvador Allende'nin 4 Eylül 1970'de iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, 16 Eylül 1970'de CIA tarafından yürütülen ve Allende yönetimini zayıflatarak askeri darbe için elverişli bir ortam yaratmayı amaçlayan Fubelt Projesi başlatıldı. Bu projenin detaylarını açıklayan, ABD'nin ve özellikle Henry Kissinger'ın darbe sürecindeki rolünü analiz eden çalışmalar için bkz. Kornbluh (2004); Hitchens (2001, bölüm 5-6).

⁹ 1974-78 arasında çoğu Allende döneminde kamulaştırılmış olan 500'den fazla şirket özelleştirilirken, 1982 borç krizinden sonra devlete ait iktisadi teşebbüslerin yüzde 96'sı özelleştirme kapsamında satılmıştır (Morley, 2001: 42).

¹⁰ Letelier, bu satırları yazdıktan bir ay sonra Pinochet rejiminin gizli istihbarat örgütü DINA tarafından arabasına konan bombayla katledilmiştir.

¹¹ Şili'nin en büyük gazeteleri *El Mercurio* ve *La Tercera*, Pinochet dönemi boyunca askeri rejimi desteklemiştir. (Millett, Holmes ve Pérez, 2009: 147) Bununla birlikte *El Mercurio*'nun sahibi Agustin Edwards'ın 1973 darbesinde Nixon yönetimi ve CIA ile işbirliği içinde olduğuna dair ortaya çıkan belgeler, medyanın Pinochet dönemi boyunca üstlendiği role dair önemli bir ipucu vermektedir (Millett, Holmes ve Pérez, 2009: 196-7).

¹² Demokrasi ve insan haklarına bağlılık, Concertación döneminde öne çıkan söylemler olsa da askeri diktatörlük döneminin politik mirasıyla yüzleşme konusunda Şili'de atılan adımlar, benzer süreçleri yaşayan Arjantin'e kıyasla yetersiz kalmıştır. Tıpkı Arjantin'deki gibi Şili'de de darbeyle yüzleşmek için baskı unsuru oluşturan örgütlü bir toplumsal zemin mevcuttur. Ancak bugüne kadar Concertación hükümetleri bu konuda üzerine düşen sorumluluğu yeterince yerine getirmemiştir.

¹³ 1980 Anayasası'na göre, Temsilciler Meclisi'ne her seçim bölgesinden iki aday seçiliyor, Senato seçimlerinde de benzer şekilde her koalisyon bölge başına en fazla iki aday çıkarabiliyor. Bir bölgedeki sandalyelerin tümünü kazanabilmek için o bölgeden üçte iki oy almak gerekiyor. Aksi takdirde ikinci sandalye, ikinci sıradaki parti veya koalisyona gidiyor. Buna göre Concertación, her bölgede oyların yüzde 50'sinden fazlasını almasına rağmen, her bölgeden bir temsilci çıkarabiliyor. Bu da en çok Concertación'un esas rakibi olan sağcı koalisyonun (Şili için İttifak/*Alianza por Chile*) işine yarıyor (Riesco, 2007: 157).

¹⁴ Meksikalı siyasetçi Jorge Casteñeda'nın öncülüğünde gelişen merkez-sol strateji ve bu stratejiye yönelik eleştiriler için bkz. Ellner (2004).

¹⁵ Vergi sisteminin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisi için bkz. López ve Miller (2008). Sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesinin ilk kez uygulandığı Şili'de diğer ülkelere model olarak sunulan sistemin detayları için bkz. Kritzer (2008). Pinochet'den miras kalan özelleştirilmiş emeklilik sisteminde, işgücünün üçte ikisi Emeklilik Fonu Yönetimi'nin (AFP) korumasından yararlanamamaktadır. Düzenli işi olan herkes maaşlarının yüzde 13'ünü AFP'ye aktarmak zorundadır ve 1982'den itibaren bu sisteme aktarılan her üç pesodan biri AFP'nin sahipleriyle özel sigorta şirketlerinden oluşan 12 büyük sermaye grubuna aktarılmıştır. Bachelet hükümeti gelir dağılımını eşitsizleştiren bu sistemi gözden geçirerek bazı iyileştirmeler yaptıysa da temel bir değişiklik söz konusu olmamıştır (Riesco, 2007: 155).

¹⁶ 2010'da OECD'ye katılan Şili, Güney Amerika ülkeleri arasındaki ilk OECD üyesidir.

¹⁷ Vouchers sisteminin detaylı analizi için bkz. Aedo ve Sapelli (2001) ve Joiko (2011).

¹⁸ Vouchers sistemi, ABD'de çok daha geç bir tarihte, Bush'un 2002'de imzalayarak yasalaştırdığı "No Child Left Behind" (Hiçbir Çocuk Geri Kalmasın) tasarısıyla hayata

geçmiştir. Buna göre okullara federal fondan ayrılacak para, belli bir başarı seviyesine göre belirlenmekte, hem öğrenciler hem de öğretmenler performansa dayalı bir sisteme tabi tutularak, seviyelerine göre ödüllendirilmektedir. Ayrıca devlet, çocuklarını devlet okulundan alıp özel okullara yazdırmak isteyenlere senet temin etmektedir.

¹⁹ Latin Amerika'daki en düşük nüfus artış hızı oranlarından birine sahip olan Şili'de 1900-10 arası nüfus artış hızı yüzde 1,2 iken 1970-80 arasında sadece yüzde 2,1'dir. (Latin Amerika genelinde bu oran, ortalama yüzde 2,8'dir) (Skidmore ve Smith, 2005: 112).

²⁰ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.alto-al-simce.org/>

²¹ Daha önce özel üniversiteler kanunla kuruluyor ve Şili Üniversitesi'nin akademik denetimine tabi tutuluyordu.

²² Şili'nin en zengin altıncı kişisi olan Piñera, Forbes'in dünyanın en güçlüleri listesinde 49, dünyanın en zenginleri listesinde ise 2,5 milyar dolarlık servetiyle 737. sıradadır. Televizyon kanalı Chilevisión'la birlikte, futbol takımı Colo-Colo'nun yüzde 13'ünü ve LAN havayolunun yüzde 27'sini elinde tutan ve maden sektöründe de yatırımları olan Piñera, bu serveti Pinochet dönemi özelleştirmelerine borçludur. "Chicago çocukları"ndan olan kardeşi José Piñera, Pinochet döneminde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olarak özel emeklilik sistemini tasarlamış ve Madencilik Bakanı olarak maden özelleştirmelerinin önünü açmıştır.

²³ Bu kısaltma İspanyolcada kazanmak fiilinin emir kipindeki üçüncü tekil şahıs çekimine denk gelir, yani "kazan!" anlamındadır.

²⁴ Şili Kışını anlatan kısa bir belgesel için bkz. J Roos (2012), Chile Rising: A Documentary on the Student Revolt, <https://www.youtube.com/watch?v=tu4tPw5ND7M>, Son erişim tarihi, 14.04.2015.

²⁵ Tam metne ulaşmak için: <http://www.elmostrador.cl/media/2011/08/Bases-para-un-Acuerdo-Social-por-la-Educacion-27.07.11.pdf>. Son erişim tarihi, 08.03.2015.

²⁶ Bachelet'nin oğlu ve gelininin adının karıştığı Caval skandalı, Bachelet'ye karşı büyük bir tepki yaratmıştır. Son dönemde büyük yolsuzlukların yaşandığı Arjantin, Peru ve Brezilya arasına Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün her yıl yayınladığı yolsuzluk algısı endeksine göre Latin Amerika'nın en temiz ülkesi olan Şili'nin de girmesi, ülke siyasetini derinden sarsmıştır.

²⁷ *El Mercurio* gazetesi başta olmak üzere ana akım medyanın "neoliberal eğitim modelinin gerekliliği" ve "öğrenci şiddeti" üzerine yaptıkları yanlış haberlere karşı, öğrenciler sosyal medya ağlarını daha işlevsel bir şekilde kullanarak facebook grupları, bloglar, internet siteleri ve internet üzerinden yayın yapan radyo ve televizyonlar aracılığıyla kendi "alternatif medya"larını oluşturmaktadır.

²⁸ Bununla birlikte, Latin Amerika ve Avrupa'da gelişen yeni toplumsal hareketler arasında bazı temel farklılıklar vardır. Bunlar, devlet iktidarının merkezileşmesinin derecesi, devletin sosyal güvenliğe ilişkin işlevleri ve devletin sivil topluma nüfuz etme derecesindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (akt. Coşkun, 2006: 97-98).

Kaynakça:

Achtenberg E (03/03/2015), Chilean Students Struggle to Deepen Educational Reforms. <https://nacla.org/blog/2015/03/03/chilean-students-struggle-deepen-educational-reforms>. Son erişim tarihi, 19.04.2015.

Aedo C ve Sapelli C (2001). El Sistema de *Vouchers* en Educación: Una Revisión de la Teoría y Evidencia Empírica para Chile. *Estudios Públicos*, 82, 35-82.

Alarcón Ferrari C (2007). The student Movement in Chile During 2006 and Beyond: Reclaiming the Right to Education in a Worldwide Symbol of Free Market, Neoliberalism and Capitalist Hegemony. *Proceedings of the 5th Critical Management Studies Conference*, University of Manchester.

Angell A ve Carstairs S (1987). The Exile Question in Chilean Politics. *Third World Quarterly*, 9 (1), 148-67.

Arditi B (2008). Arguments about the Left Turns in Latin America: A Post-Liberal Politics?. *Latin American Research Review*, 43 (3), 59-81.

BBC (21/10/2011). Chile Students Disrupt Senate Meeting to Press Demands. <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-15397816>. Son erişim tarihi, 15.05.2015.

BBC Mundo (18/10/2011). Camila Vallejo: "Entendemos la Lucha de los Indignados, pero en Chile Pasamos la Etapa del Descontento". <http://www.elmostrador.cl/pais/2011/10/18/camila-vallejo-entendemos-la-lucha-de-los-indignados-pero-en-chile-pasamos-la-etapa-del-descontento/>. Son erişim tarihi, 15.05.2015.

Beckett A (2002). *Pinochet in Piccadilly: Britain and Chile's Hidden History*. London: Faber&Faber.

Bellei C ve Cabalin C (2013). Chilean Student Movements: Sustained Struggle to Transform a Market-oriented Educational System. *Current Issues in Comparative Education*, 15 (2), 108-123.

Bellei C ve Cabalin C ve Orellana V (2014). The 2011 Chilean Student Movement Against Neoliberal Educational Policies. *Studies in Higher Education*, 39 (3), 426-440.

Biekart K (2005). Seven Theses on Latin American Social Movements and Political Change: A Tribute to André Gunder Frank (1929-2005). *Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*, 79, 85-94.

Akgemci E (2015). Neoliberalizmin Laboratuvarında Direniş: Şili Kıışı'nın Penguenleri. *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), 179-216.

Brunner J J (1993). Chile's Higher Education: Between Market and State, *Higher Education*, 25, 35-43.

Burdick J ve Oxfhorn P ve Roberts K M (der) (2009). *Beyond Neoliberalism in Latin America? Societies and Politics at the Crossroads*. New York: Palgrave Macmillan.

Cabalin C (2012). Neoliberal Education and Student Movements in Chile: Inequalities and Malaise. *Policy Futures in Education*, 10 (2), 219-228.

Casteñeda J G (2006). Latin America's Left Turn. *Foreign Affairs*, 85 (3), 28-43.

Chovanec D M ve Benitez A (2008). The Penguin Revolution in Chile: Exploring Intergenerational Learning in Social Movements. *Journal of Contemporary Issues in Education*, 3 (1), 39-57.

CNN Chile (09/06/2013), Mario Waissbluth: "Tenemos un apartheid educativo". <http://www.cnnchile.com/noticia/2013/06/09/mario-waissbluth-tenemos-un-apartheid-educativo>. Son erişim tarihi, 20.04.2015.

Coşkun M K (2006). Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler. *SBF Dergisi*, 61 (1), 67-102.

De Bruto A B (1998). *Human Rights and Democratization in Latin America: Uruguay and Chile*. Oxford: Oxford University Press.

De Ferranti (2004). *Inequality in Latin America: Breaking with History?*. Washington DC: The World Bank.

Domedel A ve Peña y Lillo M (2008). *El Mayo de los Pingüinos*, Santiago: Ediciones Radio Universidad de Chile.

Ellner S (2004). Leftist Goals and the Debate over Anti-Neoliberal Strategy in Latin America, *Science & Society*, 68 (1), 10-32.

Ercan F (1999). 1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları. İçinde: F Gök (der), *Bilanço '98 Yayın Dizisi: 75 yılda Eğitim*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 23-37.

Fazio H ve Parada M (2010). *Veinte años de política económica de la concertación*. Santiago de Chile: LOM Ediciones.

Ffrench-Davis R (2010). *Economic Reforms in Chile: From Dictatorship to Democracy*. New York: Palgrave Macmillan.

Ffrench-Davis R (2014). *Chile Entre El Neoliberalismo y El Crecimiento con Equidad*, Santiago: JC Saez Editor.

Frank A G (1976). *Economic Genocide in Chile: Monetarist Theory Versus Humanity: Two*

Open Letters to Arnold Harberger and Milton Friedman. Santiago: Spokesman Books.

Frank V (2004) *Politics without Policy: The Failure of Social Concertation in Democratic Chile: 1990-2000*. İçinde: P Winn (der), *Victims of the Chilean Miracle: Workers and Neoliberalism in the Pinochet Era, 1973-2002*. Durham: Duke University Press, 71-124.

Frenkel R ve Damill M ve Rapetti M (2013). *Financial and Currency Crises in Latin America*. İçinde: M H Wolfson ve G Epstein (der), *The Handbook of the Political Economy of Financial Crises*. Oxford: Oxford University Press.

Gauri V (1998). *School Choice In Chile: Two Decades of Educational Reform*. Pittsburg: Pittsburg University Press.

Goldberg P A (1975). The Politics of the Allende Overthrow in Chile. *Political Science Quarterly*, 90 (1), 93-116.

Grugel J ve Riggiozzi P (der.) (2009). *Governance after Neoliberalism in Latin America*. New York: Palgrave Macmillan.

Grugel J ve Riggiozzi P (2012). Post-neoliberalism in Latin America: Rebuilding and Reclaiming the State after Crisis. *Development and Change*, 43 (1): 1-21.

Hardt M ve Negri A (2012). *Duyuru*. ev. A Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.

Harvey D (2007). Neoliberalism as Creative Destruction. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 610, 22-44.

Hitchens C (2001). *The Trial of Henry Kissinger*. New York: Verso.

Joiko S (2011). La Política de Equidad y El Nuevo Sistema de Vouchers en Chile: Reflexiones Críticas. *RMIE*, 16 (50), 829-852.

Karakuş Candan T (2014) *Neoliberal Laboratuvar Şili: Türkiye ile Benzerlikler, Farklar, Kıyaslar*. Ankara: Notabene.

Klein N (2007). *The Shock Doctrine, The Rise of Disaster Capitalism*. New York: Metropolitan Books.

Koerner L M (2014). Becoming "Like Skin":The Chilean Student Movement and the Making of Radical Student Subjectivity. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Medford: Tufts University.

Kornbluh P (2004). *The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability*. New York: New Press.

Kritzer B E (2008). Chile's Next Generation Pension Form. *Social Security Bulletin*, 68 (2), 69-84.

Akgemci E (2015). Neoliberalizmin Laboratuvarında Direniş: Şili Kış'ının Penguenleri. *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), 179-216. 213

Kubal M R (2003). The Politics of Education Decentralization in Latin America: Rhetoric and Reality in Chile, Mexico, Argentina, and Nicaragua. *Paper presented at the meeting of the Latin American Studies Association, Teksas.*

La Tercera (01/06/2006). Bachelet Anuncia Profundo Plan de Educación en Medio de Movilizaciones. Son erişim tarihi, 03.04.2015.

La Tercera (19/10/2011). Ministro Hinzpeter invoca la Ley de Seguridad del Estado para quienes participaron en la quema del bus de Transantiago. Son erişim tarihi, 03.04.2015.

Larraín F (1991). The Economic Challenges of Democratic Development. İçinde: P W Drake ve I Jaksic (der), *The Struggle for Democracy in Chile, 1982-1990*. Lincoln: University of Nebraska Press, 279-304.

Leiva F I (2008). *Latin American Neoliberalism: The Contradictions of Post-Neoliberal Development*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Letelier O (1976). The Chicago Boys in Chile: Economic Freedom's Awfull Toll. *The Nation*, 28 Ağustos. Son erişim tarihi, 22.03.2015.

López R ve Miller S (2008). Chile: The Unbearable Burden of Inequality. *World Development*, 36 (12), 2679-95.

Macdonald L ve Ruckert A (der.) (2009). *Post-Neoliberalism in the Americas*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Millett R L ve Holmes J S ve Pérez O J (2009). *Latin American Democracy: Emerging Reality or Endangered Species?* New York: Routledge.

Morley S A (2001). *The Income Distribution Problem in Latin America and the Caribbean*. Santiago de Chile: United Nations Publication.

OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development) (2014). Chile: Education at a Glance: OECD Indicators. <http://www.oecd.org/edu/Chile-EAG2014-Country-Note.pdf>. Son erişim tarihi, 18.04.2015.

Oppenheim L H (2007). *Politics in Chile: Socialism, Authoritarianism, and Market Democracy*. Colorado: Westview Press.

Panizza F (2009). *Contemporary Latin America: Development and Democracy beyond the Washington Consensus*. London: Zed Books.

Petras J, Leiva F I ve Veltmeyer H (1994). *Democracy and Poverty in Chile The Limits to Electoral Politics*. Boulder: Westview Press.

Raby D L (2007). *Demokrasi ve Devrim: Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm*. Çev. E. Günçiner, İstanbul: Yordam.

- Riesco M (2007). Pinochet Öldü mü? İçinde: A Topal (der), *Latin Amerika'yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol*, İstanbul: Yordam, 148-167.
- Roberts K (1998). *Deepening Democracy?: The Modern Left and Social Movements in Chile and Peru*. Stanford, Stanford University Press.
- Siavelis P M (2009). Executive-Legislative Relations and Democracy in Latin America, İçinde: R L Millett ve J S Holmes ve O J Pérez (der), *Latin American Democracy: Emerging Reality or Endangered Species?*, New York: Routledge, 101-118.
- Siavelis P M ve Sehnbruch K (2009). The Bachelet Administration: the Normalization of Politics. *Center for Latin American Studies, UC Berkeley Working Paper*, 28.
- Sigmund P E (1980). *The Overthrow of Allende and the Politics of Chile: 1964-1976*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Silva E (2009). *Challenging Neoliberalism in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Silva P (2012). Şili: Akıntıya Karşı Yüzmek. İçinde: G Lievesley ve S Ludlam (der), *Latin Amerika'da Sosyal Demokrasi Deneyimleri*, Çev. F Çoban, Ankara: Phoenix, 301-24.
- Sitrin M (2007) Ruptures in Imagination: Horizontalism, autogestion and affective politics in Argentina. *Policy & Practice: A Development Education Review*, 5, 43-53.
- Skidmore T E ve Smith P H (2005). *Modern Latin America*. New York&Oxford: Oxford University Press.
- Somma N M (2012). The Chilean Student Movement of 2011-2012: Challenging the Marketization of Education. *Interface*, 4(2), 296-309.
- Sotomayor A G (2011). Los Rostros de la Protesta: Actores Sociales y Políticos de Las Jornadas de Protesta contra la Dictadura Militar (1983-1986). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Santiago: Santiago de Chile Üniversitesi.
- Sotomayor A G (2012). Memorias de la Protesta Social en el Chile de la Dictadura Militar (1983-1986). *Nuestra historia: revista de estudiantes de historia de la Universidad de Chile*, 5 (5), 23-56.
- Stahler-Sholk R ve Vanden H E ve Becker M (2014). *Rethinking Latin American Social Movements: Radical Action from Below*. Lanham: Rowman& Littlefield.
- Stiglitz J E (2002). *Globalization and its Discontents*. New York&London: W.W. Norton&Company.
- Taylor M (2006). *From Pinochet to the 'Third Way', Neoliberalism and Social Transformation in Chile*. London: Pluto Press.
- Akgemci E (2015). Neoliberalizmin Laboratuvarında Direniş: Şili Kışının Penguenleri. *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), 179-216.

Telesur (4/11/2014). Chile to Have Free Higher Education by 2016. <http://www.telesurtv.net/english/news/Chile-to-Have-Free-Higher-Education-by-2016-20141204-0049.html>, Son erişim tarihi, 03.05.2015.

Valdés J G (1995). *Pinochet's Economists: The Chicago School in Chile*. New York: Cambridge University Press.

Valenzuela A (1999). Chile: Origins and Consolidation of a Latin American Democracy. İçinde: L Diamond, J Hartlyn, J J Linz ve S M Lipset (der), *Democracy in Developing Countries: Latin America*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Vegas E (2002). School Choice, Student Performance, and Teacher and School Characteristics: The Chilean Case." *The World Bank Development Research Group Working Papers*.

Verdugo P (2000). *La Caravana de la Muerte: Pruebas a la Vista*. Santiago de Chile: Editorial Sudamericana Chilena.

Wiley B T (2013). The 2006 Penguin Revolution and the 2011 Chilean Winter Chilean students' fight for education reform. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Santa Barbara: University of California.

Winn P (2004) The Pinochet Era. İçinde: P Winn (der), *Victims of the Chilean Miracle: Workers and Neoliberalism in the Pinochet Era, 1973-2002*. Dunham: Duke University Press, 14-70.